

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
FINANŠU UN GRĀMATVEDĪBAS NODAĻA

**IEDZĪVOTĀJA IENĀKUMA NODOKĻA PROBLĒMAS
NODOKĻU POLITIKĀ LATVIJĀ**

Personal income tax problems in Latvia's tax policy

BAKALAURA DARBS

Ekonomikas bakalaura studiju programma

Finanses un kredīts apakšprogramma

Autors: **Anna Luīze Kalēja**

Studenta apliecības Nr.: ak15110

Darba vadītājs: Mg.oec.lektore Līga Leitāne

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Nodokļu politika vienmēr ir raisījusi diskusijas gan ekonomistu, gan politiķu, gan valsts vadītāju starpā, jo tā ir jāpiemēro katrai valstij atsevišķi, nav viena kopēja risinājuma. Šī bakalaura darba mērķis ir izprast nodokļu politikas un sistēmas uzbūvi un pamatus, lai spētu konstruktīvi rast risinājumus Latvijas iedzīvotāju ienākumu nodokļa problēmām nodokļu politikā, kā arī identificētu esošās nepilnības un censtos izprast pagātnē pieļautās kļūdas šajā jomā. Darba gaitā tika veikta teorētiskā izpēte un ar aprēķinu palīdzību tika veikta analīze esošajai situācijai Latvijā salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm. Darba gaitā arī tika veikta ēnu ekonomikas apskat un rasti iespējami motivējoši veidi, kā ar to cīnīties. Priekšlikumi apskata veidu, kā uzlabot nodokļu politiku Latvijā, veicināt IIN stabilitāti un lietderību, kā arī kā pilnvērtīgi ieviest nodokļu politiku, kura būs vienlīdzīgi draudzīga gan darba ņēmējiem, gan devējiem.

Atslēgas vārdi: nodokļu politika; IIN; ēnu ekonomika; progresīvais nodoklis; nodokli

ANNOTATION

Tax policy has always sparked debate among economists, politicians and heads of state, as it has to be applied to each country individually, there is no single solution. The objective of this Bachelor's thesis is to understand the structure and foundations of tax policy and system in order to be able to constructively find solutions to the problems of income tax in Latvia in tax policy as well as to identify existing gaps and try to understand past mistakes in this field. In the course of the work, a theoretical study was carried out and an analysis of the existing situation in Latvia compared with the other Baltic States was carried out with the help of calculations. In the course of work, the underground economy was also looked at and found as motivated as possible to combat it. The proposals are about how to improve the tax policy in Latvia, to promote the stability and usefulness of the PIT, as well as to fully implement a tax policy that will be equally friendly to both employees and employers.

Keywords: tax policy; IIN; shadow economy; progressive tax; taxes

SATURA RĀDĪTĀJS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS	5
IEVADS	6
1. NODOKĻU POLITIKAS BŪTĪBA	8
1.1. Nodokļu politikas jēdziens	8
1.2. Nodokļu politikas galvenie principi	13
1.3. Nodokļu veidi un to funkcijas	17
2. IIN SISTĒMAS ANALĪZE UN SALĪDZINĀJUMS AR BALTIJAS VALSTĪM 26	
2.1. IIN analītiskais raksturojums Latvijā	26
2.2. Ēnu ekonomikas faktors IIN statistikā	28
2.3. IIN progresīvā nodokļa statistiskā analīze	38
2.4. IIN analītiskais salīdzinājums Baltijas valstīs	43
3. NODOKĻU ANALĪTISKIE APRĒĶINI IIN PILNVEIDOŠANAI	47
3.1. Progresīvā IIN analītiskais aprēķins dažādām ienākumu grupām	47
3.2. IIN analītiskais aprēķins Baltijas valstīs	49
3.3. Progresīvā IIN efektivitāte	53
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	56
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS	59

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

- EEZ Eiropas ekonomiskā zona
- ES Eiropas Savienība
- ESAO Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
- LR Latvijas Republika
- LR FM Latvijas Republikas Finanšu ministrija
- LR IZM Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija
- IIN Iedzīvotāju ienākumu nodoklis
- MK Ministru kabinets
- MU Mikrouzņēmums
- MUN Mikrouzņēmumu nodoklis
- UIN Uzņēmumu ienākumu nodoklis
- PVN Pievienotās Vērtības nodoklis
- VSAOI Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

IEVADS

Nodokļu politika ekonomistu vidū vienmēr ir bijusi ļoti svarīga un aktuāla tēma, it īpaši Latvijā, kur katru gadu tiek ieviestas jaunas un uzlabotas reformas, lai veicinātu ekonomisko izaugsmi valstī un labklājību iedzīvotājiem. Autore ir izvēlējusies tēmu iedzīvotāja ienākumu nodokļa problēmas Latvijas nodokļu politikā, jo liela daļa iedzīvotāju ir darba ņēmēji un augstāk minētais nodoklis ir aktuāla tēma darba ņēmēju vidū. Nepārtraukti tiek grozīts IIN likums, tādēļ lai to izprastu un spētu analizēt, darba autore vēlas saskatīt esošās problēmas tieši iedzīvotāju ienākumu nodoklī un nodokļu politikā kā tādā. Latvijas nodokļu sistēma nemitīgo izmaiņu dēļ ir kļuvusi nestabila un nespēj sasniegt savu potenciālo ekonomisko izaugsmi. Nestabilu un darba ņēmējiem nelabvēlīgu nodokļu dēļ Latvija demogrāfiski noveco, tādēļ autore uzskata, ka jārod veids kā šo situāciju uzlabot abām interešu pusēm, veicinot ekonomisko darbību un nodrošinot valsts iedzīvotājiem labklājību.

Darba mērķis ir uz nodokļu politikas un iedzīvotāju ienākuma nodokļa teorētiskā materiāla pamata un likumdošanas regulējuma pamata analizēt iedzīvotāju ienākuma nodokļa problemātiku, veikt salīdzināšanu ar Baltijas valstīm un izdarot secinājumus, izstrādāt priekšlikumus labklājības uzlabošanai iedzīvotāju vidū un ekonomikas izaugsmes veicināšanai, adresējot tos Finanšu Ministrijai, Valsts Ieņēmumu Dienestam kā arī Latvijas valsts valdībai.

Lai sasniegtu darba mērķi, autore ir nostādījusi sekojošus darba uzdevumus, kas jāsasniedz pētījuma gaitā:

- Noskaidrot IIN funkciju Latvijas nodokļu politikā
- Analizēt jauno grozījumu nepieciešamību Latvijas nodokļu sistēmā
- Konstatēt problemātiku saistībā ar IIN Latvijā
- Noteikt kaimiņvalstu nodokļu situāciju IIN un kas to ietekmē
- Rast ieteikumus IIN situācijas uzlabošanai

Mērķa sasniegšanai autore ir sastādījusi vairākus uzdevumus, kas ir ievākt un apkopot informāciju par nodokļu politiku un sistēmu, lai spētu konstruktīvi veidot argumentus par nodokļu situāciju Latvijā, kā darbojas jaunās reformas un ko tajās vajadzētu mainīt, kā arī rast risinājumus rastajai problemātikai un veikt priekšlikumus kā labāk administrēt IIN Latvijas ekonomikā.

Darba struktūra ir veidota trīs nodaļās, pirmajā nodaļā pētot nodokļu politikas jēdzienu un tās būtības aspektus, kā arī tiks apskatīti nodokļu veidi un to specifiskās konkrēti Latvijas Republikas likumdošanā, vadoties pēc MK noteikumiem un VID

regulējumiem. Otrajā nodaļā autore veic IIN sistēmas analīzi, apskatot statistikas datus par iedzīvotāju ienākumiem gan Latvijā, gan Baltijas kaimiņvalstīs, kā arī centīsies raksturot IIN īpatnības un pēdējo gadu veiktās reformas, un kā tās ietekmējušas darba ņēmēju nodokļa likmi un cik lielas izmaiņas atstās 2018.gadā veiktās izmaiņas. Lai veiksmīgi izprastu nozīmi un galvenās funkcijas jaunajām reformām, trešo nodaļu autore izvēlējusies izskatīt nodokļu politikas pilnveidošanas iespējas, veicot progresīvā IIN analītisko aprēķinu Baltijas valstīm dažādām darba ņēmēju ieņēmumu grupām, kā arī apskatot nodokļu likmes sadali no dažādiem aspektiem. Pēc veiktiem analītiskiem un teorētiskiem aprēķiniem autore centās rast priekšlikumus efektīvai progresīvā nodokļa pielietojumam, kā arī izprast nodokļu politikas klupšanas akmeņus un kā tos labot Latvijas ekonomikā .

Kā jau iepriekš tika minēts, autore izvēlējusies *pētījuma periodu* no 2015. līdz 2018. gadam, lai spētu analizēt jaunākos statistikas datus un rast risinājumus šajā brīdī aktuālām problēmām nodokļu politikā un iedzīvotāju ienākuma nodoklī.

Autore izmantojusi dažādas *pētījuma metodes* lai nonāktu pie secinājumiem un priekšlikumiem stabilas nodokļu politikas un iedzīvotāja ienākuma nodokļu izveidei, un tās galvenokārt ir indukcijas metode jēdzienu un būtības izpētei, sintēzes metode, kvantitatīvā jeb empīriskā metode, kā arī monogrāfiskā pētījuma metode.

Kā darba pētījuma avotus autore izvēlējusies galvenokārt Latvijas Republikas likumdošanu, ekonomisko literatūru, interneta resursus un periodiskos izdevumus.

1. NODOKĻU POLITIKAS BŪTĪBA

1.1. Nodokļu politikas jēdziens

Nodokļu politika ir plaši definējams jēdziens un ekonomisko terminu raksturot precīzi ir sarežģīti, ņemot vērā, ka viedokļi un jēdzienu raksturojums atšķiras atkarībā no dažādiem ekonomiskiem skatījumiem. Lai pilnībā izprastu nodokļu politiku un tās sistēmu, autore izskatīja dažādu ekonomistu un grāmatu autoru viedokļus un teorijas, kas likušas pamatu nodokļu politikai kā tādai, kā arī veikts apskats dažādiem viedokļiem, lai spētu argumentēti un konstruktīvi veidot priekšstatu par nodokļu politikas jēdzienu.

‘Nodokļu sistēmas koncepta izstrāde ir īpaši svarīga tiesiskā regulējuma ziņā, jo šis jēdziens var palīdzēt noteikt nodokļu organizāciju sistēmu, nodevu un reglamentējošo ierobežojumu jautājumus. Šis jēdziens var likt pamatu nodokļu tiesību aktu vispārējiem nosacījumiem un tiesību aktu noteikumiem par atsevišķiem nodokļiem’ Mūsdienu konstitucionālā un demokrātiskā valstī nevienu obligātu maksājumu nevar uzskatīt par nodokli bez atbilstoša juridiskā regulējuma.’¹

Atsaucoties uz iepriekšējo paragrāfu, autore piekrīt ekonomistam A.Kashinam par to, ka katram obligātam maksājumam ir jābūt atbilstošam juridiskam regulējumam. Lai dziļāk izprastu nodokļu jēdzienu, autore izskatīja Latvijas valsts likumdošanā noteiktos terminus pētāmajam objektam – nodoklim, un terminiem, kas ar to saistās². Valsts likumdošanā ir noteikts, ka nodoklis ir ‘ar likumu noteikts obligāts periodisks vai vienreizējs maksājums valsts budžeta vai pašvaldību budžetu (pamatbudžeta vai speciālā budžeta) ieņēmumu nodrošināšanai un valsts funkciju un pašvaldību funkciju finansēšanai. Nodokļu samaksa neparedz atlīdzinājumu nodokļa maksātājam tiešā veidā. Minētais termins piemērojams arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, kā arī muitas nodoklim un citiem līdzvērtīgiem maksājumiem, kuri noteikti tieši piemērojamos Eiropas Savienības normatīvajos aktos par muitas lietām³’, savukārt, nodokļu maksātāji ir ‘Latvijas Republikas vai ārvalstu fiziskās un juridiskās personas un uz līguma vai norunas pamata izveidotas šādu personu grupas vai to pārstāvji, kas veic ar

¹ **Aronov, A. V. & Kashin, V. A.** *Tax policy and tax administration*. Moscow: Ekonomist, 2006.111p.

² **Vladimir N. Nazarov** *Tax System: The Concept and its Legal Content*. Moscow: Plekhanov Russian University of Economics, 2016. 2p.

³ *Likums par nodokļiem un nodevām*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=33946> (Skatīts 15.04.2018)

nodokli apliekamas darbības vai kam tiek garantēts ienākums nākotnē. Konkrētā nodokļa objekts un maksātāju loks tiek noteikts katra konkrētā nodokļa likumā. Šā likuma un konkrēto nodokļu likumu izpratnē par nodokļu maksātājiem uzskatāmi arī reģistrēti pievienotās vērtības nodokļa maksātāji un personas, to grupas vai grupu pārstāvji, kuras ietur vai kurām jāietur nodoklis no maksājumiem citām personām, to grupām vai grupu pārstāvjiem⁴. Pēc šī likuma autore secina, ka jebkura ekonomiski aktīva Latvijas iedzīvotāja, neatkarīgi no tā, kādi ir viņa ienākuma avoti, viņa pienākums ir uzrādīt visus savus ienākumu avotus un godīgi nomaksāt valsts noteiktos nodokļus un nodevas, tādējādi atbalstot un veidojot valsts budžetu.

Pirmais nodokļu sistēmas zinātnisko modeli izstrādāja ekonomists A. Smits (1904). Viņa četrus noteikumus "attiecībā uz nodokļiem kopumā", kopā ar ierosinājumiem par nodokļu sistēmu, var uzskatīt par pirmo nodokļu sistēmas zinātnisko modeli.⁵

Jau kopš A. Smita teiktā un viņa noteikumu izstrādes nodokļi un zinātniskā doma bija milzīgs solis uz priekšu. Lai gan autore piebilst, ka joprojām arī šodien katrai valstij nodokļi krasi atšķiras, jo ekonomistu viedokļi ir ārkārtīgi dažādi, tādēļ vienoties par vienu, noteiktu sistēmu, ir neiespējami.

Ir vērts uzsvērt šādu nodokļu sistēmas jēdziena interpretāciju, ko sniedz nodokļu tiesību speciālisti. Tādējādi ekonomists I. Kucherov definē nodokļu sistēmu kā principā balstītu tiesiski regulētu sabiedrisko attiecību sistēmu, kas rodas nodokļu un nodevu noteikšanas un iekasēšanas dēļ. Autors nošķir atsevišķas izolētas apakšsistēmas nodokļu sistēmas struktūrā: 'nodokļu subjektu kopums (nodokļu organizācija); nodokļu un nodevu sistēma; nodokļu maksātāju (nodokļu maksātāju) struktūra; nodokļu administrēšanas iestāžu sistēma; institūciju sistēma, kas nodrošina nodokļu drošību'^{6,7}

V.N. Ivanova, savukārt, uzskata nodokļu sistēmu par sarežģītu tiesisko, sociāli ekonomisko un politisko sabiedriskās dzīves fenomenu, kurā var izšķirt šādas komponentus: nodokļa juridiskā struktūra kā nodokļu sistēmas veidošanas pamats (atšķiras no nodokļu sistēmas lai uzsvērtu juridiskās kategorijas īpašo lomu kā sistēmas veidojošo elementu); izveidotā valsts nodokļu sistēma, kuras pamatā ir visu ieviesto un ieviesto

⁴ *Likums par nodokļiem un nodevām*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=33946> (Skatīts 15.04.2018)

⁵ *What can Adam Smith teach us about tax*. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/publications/essays/what-can-adam-smith-teach-us-about-tax-policy> (Skatīts 20.04.2018)

⁶ **Kucherov, I. I.** *Tax law of foreign countries*. Moscow: Jurinform Center, 2003.124p.

⁷ *turpat*

nodokļu juridisko struktūru apvienošana; pārstāvības valdības struktūru normatīvā darbība nodokļu jomā; nodokļu iestāžu sistēma; nodokļu kontrole; valsts nodokļu politika; iedzīvotāju nodokļu kultūra (Ivanova, 2004).⁸

Tagad aplūkojot nodokļu sistēmas definīcijas ekonomistu darbos var secināt sekojošo:

Nodokļu sistēma ir definēta kā sarežģīts veidojums, kas ietver savstarpēji savienotas apakšsistēmas: nodokļu apakšskategoriju un nodokļu administrēšanas apakšsistēmu. Nodokļu apakšsistēma tiek parādīta kā likumīgi noteikto nodokļu un nodevu kopums, ko juridiskās un fiziskās personas maksā valsts budžeta sistēmā. Nodokļu administrācija aptver struktūru kopumu, kuru valsts ir pilnvarojusi veikt juridisko un fizisko personu nodokļu maksātāja saistību ievērošanu. Konstitucionālo demokrātisko valstu nodokļu sistēma, kas veidojusies vēsturisko, politisko, ekonomisko un sociālo apstākļu un faktoru ietekmē, kas radās dažādu iemeslu dēļ tajā pašā vai starptautiskajā vai nacionālajā dzīvē (Chernik, 2006).

Mūsdienu literatūrā var saskatīt arī nodokļu sistēmas interpretāciju kā nodokļu un nodevu sistēmu.⁹

Tādējādi ir vērts atzīmēt sekojošo: attiecībā uz atsevišķām pētījumu tēmām vai konkrētiem vēsturiskiem faktiem nodokļu sistēmas daļu var apzīmēt ar "nodokļu sistēmas" terminu, piemēram, nodokļu un nodevu sistēmu vai nodokļu administrēšanas sistēmu. Tomēr šāda "nodokļu sistēmas" jēdziena interpretācija var izkropļot pētījuma objektu, tajā skaitā šādu disciplīnu priekšmetus kā "Nodokļu likumi" vai "Nodokļi un nodokļi", rada attiecīgo jautājumu nepilnīgu izpēti vai, līdzīgi kā praksē kā jau minēts iepriekš, mūsdienu Krievijā notika tas, ka konstitucionālā principa neievērošana maksāt tikai likumos noteiktos nodokļus.¹⁰

Kopumā zinātniskais termins "nodokļu sistēma" ir sociāla kategorija, kas tiek uzskatīta par atvērtu sistēmu, kurā ir ietverti politiskie, ekonomiskie un juridiskie

⁸ **Ivanova, V. N.** *About a systems approach to understanding the legal categories of "legal construction tax", "system of taxation" and "tax system"*. Moscow: Legislation and economics, 6, 2004, 69-73lpp.

⁹ *Tax system and its legal concept*. Pieejams: <http://iejme.com/makale/845> (Skatīts 29.04.2018)

¹⁰ turpat

noteikumi, un tā ir izveidota, lai nodrošinātu nodokļa (vai nodokļu mehānisma) ieviešanu kā finansiāla atbalsta līdzekli valsts un teritoriālās formācijas darbībai.¹¹

Mūsdienu nodokļu sistēmā ir trīs galvenās, savstarpēji savienotas un tajā pašā laikā savstarpēji neatkarīgas (t.i., nav stingri saistītas) apakšsistēmas - ekonomiskās, juridiskās un politiskās. Nodokļu sistēmas un tās apakšsistēmas juridisko sastāvdaļu veido juridiski noteikumi, kas balstās uz sākotnējiem politiskajiem noteikumiem, ar kuriem tiek īstenotas pašreizējās nodokļu idejas, un kuras konkrēti ir noteiktas nodokļu un nodevu jomā.¹²

LR nodokļu sistēma nepārtraukti mainās ik gadu, un jau 20.gados, jeb valsts pirmsākumos, nodokļu sistēma izmainījās līdz ar tautsaimniecības attīstību, līdz ar to sekmējot tautsaimniecības attīstības regulēšanā. Vācijas režīmā, kā arī Sociālisma periodā nodokļu sistēma galvenokārt veica savākšanas funkciju. Sākot no 1991.gada Latvijā nodokļu sistēma sāka pārveidošanās periodu, līdz ar to tā daļēji pieņēma rietumvalstu nodokļu sistēmu iezīmes, pārsvarā sasniedzot un pat pārsniedzot augstās nodokļu likmes. Jāmin, ka no rietumiem transformētā sistēma, neievērojot Latvijas īpatnības, daudzos gadījumos ir manāmi pretrunā ar Latvijas tautsaimniecības attīstības iezīmēm.¹³

Ar valsts iedzīvotājiem nedraudzīgu nodokļu politiku un sajūtu, ka viņi tiek apspiesti, valstī var un vēsturiski ir bijusi situācija, ka valstī neienāk pat no trešdaļas līdz pat vairāk kā pusei no potenciāli pēc likuma noteiktajiem nodokļiem, taču ēnu ekonomikas pārstāvētie darbības veicēji gūst ievērojamus papildu ienākumus, salīdzinot ar reģistrēto darbību, kur 1/3 vajadzētu nonākt valsts nodokļu budžetā no iemaksātajiem nodokļiem. Līdz ar to arī oficiālā ražošana ir maz efektīva vai pat neefektīva, taču ēnu ekonomikas darbības veicēji gūst ievērojamas cīņības papildus ieņēmumus, rezultējot Latvijas valsts pēc IKP ieguves uz 1 iedzīvotāju esot bijusi vienā no pēdējām vietām, taču tai pat laikā pēc kopējā stāvokļa un iedzīvotāju uzvedības varēja novērot samērā labu kopējo situāciju, lai gan uz to pašu laika periodu ļoti atšķirīgu atsevišķu iedzīvotāju grupu stāvokli.¹⁴

¹¹ *Tax system and its legal concept*. Pieejams: <http://iejme.com/makale/845> (Skatīts 29.04.2018)

¹² **Arena, M. P., & Kutner, G. W.** *Territorial tax system reform and corporate financial policies. Review of Financial Studies*, 2015. 2250-2280 p

Aronov, A. V. & Kashin, V. A. *Tax policy and tax administration. Moscow: Ekonomist*. 2006. 111p.

¹³ *Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/105.3> (Skatīts 12.04.2018)

¹⁴ *turpat*

Dr.h.ekon. E. Zelgalvis izsaka savu teoriju, ka nodokļu sistēmai jābūt viegli saprotamai, un nedrīkst pieļaut varbūtējus variantus, kas, neatkarīgi no nodokļu maksātāju vai nodokļu iekasētāju viedokļa, tai jābūt viennozīmīgi tulkojamai vai izpildāmai. Pareizā variantā tai ir nepieciešams būtu lēti realizējamai, t.i., nodokļu aprēķināšanai, iekasēšanai, kontrolei un stimulu, gan sankciju realizācijai jābūt realizējamai ar mazu līdzekļu patēriņu attiecībā uz 1 savākto nodokļa vērtību jebkuras naudas valūtas ziņā. Ņemot vērā visu augstāk minēto, nodokļu sistēmai ir nešaubīgi jāatbalsta valsts politika, tai skaitā, nodokļu sistēmas funkcijās jābūt valsts ekonomiskās un sociālās politikas realizācijas veicināšanai, kā arī nodokļu kopējam iekasējumam jānodrošina valsts funkcionēšana.¹⁵

Turpinot iesākto, ekonomists arī min, ka nodokļu sistēmas būtībai jābūt tādai, kas 'kas regulētu un veicinātu tautsaimniecības attīstību (nodokļu sistēmai jāstimulē prioritāro nozaru un ražotņu attīstību. Nodokļu likmes nedrīkst pārsniegt to robežu, kad uzņēmējs sāk šaubīties, vai būs izdevīgi attīstīt ražošanu pie tik lielām nodokļu likmēm); sociāli taisnīgai un humānai (nodokļus var maksāt, ievērojot humāno principu, tikai persona, kuras ienākumi pārsniedz krīzes iztikas minimumu; humānais princips attīstītā sabiedrībā nosaka, ka nodokļus maksā bagātais priekš nabagā, veselais — slimajam un jaunais vecajam); pamatotai (nodokļu likmēs jābūt pamatotam jebkuram ienākumu līmenim, nozarei, iedzīvotāju grupai atbilstoši faktiskiem ieņēmumiem, ievērojot progresīvo nodokļu likmju skalu)'¹⁶

Ir svarīgi, ka esošā nodokļu sistēma ir reāla, tai ir jānodrošina iespējas samaksāt nodokļus noteiktā apjomā un laikā, taču ievērojot ienākumus kopumā un radot iespēju tos samaksāt savlaicīgi. Tikpat svarīgi ir jābūt tā, lai ekonomiski izdevīgāk nodokļu būtu maksāt, nekā nemaksāt, respektīvi, nodokļu sistēmai ir nepieciešams paredzēt, ka avansā iemaksātiem nodokļiem pirms termiņa, iemaksātājiem būtu jāizmaksā Latvijas Bankas vidējo noteikto kredīta procentu, taču par nodokļu maksājumu kavējumiem nepieciešams iemaksāt soda naudas. Tieši tāpat sodas naudas arī kā neizbēgamai lietai jābūt gadījumos par slēptiem avotiem, par kuriem pēc noteiktā likuma ir jāiemaksā valsts nodokļi, bet maksājumi nav veikti.¹⁸

Atsaucoties uz E. Zelgalvja teikto 'Nodokļu maksāšana nav patīkama nevienam maksātājam, bet viņš ir spiests to darīt valsts pastāvēšanas interesēs, kura savukārt var nodrošināt nodokļu maksātājam nepieciešamos apstākļus savas darbības turpināšanai.

¹⁵ *Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm.* Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/105.3> (Skatīts 12.04.2018)

¹⁶ *turpat*

¹⁸ *turpat*

Reizē ar to nodokļu maksātājam jābūt ieinteresētam maksāt nodokļus. Ja tas tā nav, tad sistēmā ir nepilnības.¹⁹

Pēc veiktā informācijas apkopojuma autore secina, ka nodokļu politikas jēdziens ir plašs un diskutējams, taču savēlot galvenās atziņas no dažādiem ekonomistu viedokļiem un atzinumiem, autore nodokļu politiku definē kā juridiski regulētu, valsts noteiktu likumu un regulu kopu, kas nosaka noteiktu iemaksu lielumu un daudzumu katram iedzīvotājam, jeb nodokļu maksātājam, uzņēmumiem u.c. individuāli un atkarībā no valsts likumdošanas. Nodokļu politikai jābūt skaidri saprotamai un vienkāršai, lai netiktu motivēta vēlme to nemaksāt, kā arī nodokļu politikā jāpastāv arī soda sankcijām, lai motivētu nodokļu maksātājus maksājumus veikt savlaicīgi. Nosakot nodokļu politiku tai jābūt vienlīdzīgai, lai nodokļus un nodevas nebūtu grūti samaksāt un nodokļu maksātāji to darītu labprātīgi. Lai labāk izprastu nodokļu politiku un tās sistēmu, ir svarīgi izprast arī tās uzbūvi, kā arī pēc kādiem principiem jāvadās lai nodokļu politika tiktu pielāgota veiksmīgi.

1.2. Nodokļu politikas galvenie principi

Nodokļu politikas galvenie principi ir tikpat svarīgi, kā jebkura cita koncepta izstrādes pamati. Pēc tiem nepieciešams vadīties, lai izstrādātu efektīvu un savstarpēji vienlīdzīgu sistēmu, kas palīdzētu veidot valsts kopumu un spētu veikt svarīgu lomu valsts ekonomiskajā izaugsmē. Lai spētu apkopot galvenos principus, pēc kuriem vadoties nodokļu politikas uzbūvē un tās izstrādē, autore izskatīja zināmu ekonomistu galvenās atziņas un piedāvātos principus, tai skaitā arī iepriekš minētā ekonomista A. Smita četrus principus. Jāpiebilst, ka šie principi ļoti tuvojas individuālu viedokļu ideoloģijai, tādēļ katras valsts nodokļu politika un sistēma var krasi atšķirties no tālāk minētajiem principiem.

Adams Smits, kā lietpratējs nacionālās ekonomikas jomā bija balstījies uz četriem principiem nodokļu politikā, kas ir sekojoši²⁰:

Pirmais princips attiecas uz nodokļu sloga sadalījumu, kas šobrīd ir īpaši aktuāls politiskajā debatēs. A. Smits apgalvo, ka nodokļi būtu jāaprēķina proporcionāli ieņēmumiem, kas gūti valsts aizsardzībā, ideju, kas mūsdienās diskursā ir radījusi principu par maksātspēju vai pabalsta principu.

¹⁹ *Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm.* Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/105.3> (Skatīts 12.04.2018)

²⁰ *What can Adam Smith teach us about tax.* Pieejams: <https://www.libertarianism.org/publications/essays/what-can-adam-smith-teach-us-about-tax-policy> (Skatīts 20.04.2018)

Otrais princips norāda uz to, ka nodokļiem jābūt stabiliem un pārredzamiem. Pašreizējā valstu nodokļu politika ievērojami atšķiras no šī principa, jo pagaidu noteikumi pastāvīgi beidzas vai tiek atjaunoti, bieži ar īsu paziņojumu, un reizēm pat ar atpakaļejošu datumu. Trešais princips vēsta, ka nodokļi būtu jāiekasē tad, kad tas ir ērti. Šī principa aktualitāti var manīt ASV, kur ir spēkā likums par to, ka nodokļi jāiesniedz trīs mēnešu laikā no taksācijas gada beigām līdz 15. aprīļa federālajam ienākuma nodokļa pieteikuma iesniegšanas termiņam;

Visbeidzot, ceturtais un pēdējais A. Smita noteikts princips nosaka, ka katram nodoklim vajadzētu būt tikt izveidotam, ka gan izņemt, gan izvairīties no cilvēku kabatām, cik vien iespējams, virs tā, ko tas iekļauj valsts soda kasē. Tā piemērošana var prasīt lielu skaitu amatpersonu, kuru algas var iztērēt lielāko daļu no nodokļa produkcijas un kuru priekšrocības iedzīvotājiem var uzlikt vēl vienu papildu nodokli. Tas var kavēt cilvēku nozari un atturēt viņus no pieteikšanās uz noteiktām uzņēmējdarbības jomām, kas varētu nodrošināt uzturēšanu un nodarbinātību daudziem cilvēkiem. Lai gan tā uzliek par pienākumu cilvēkiem maksāt, tā var samazināt vai varbūt iznīcināt dažus līdzekļus, kas tos varētu padarīt vieglāk to izdarīt.

Ar likumpārkāpumiem un citiem sodiem, par ko nākas ciest nevainīgām personām, kuras mēģina bez panākumiem izvairīties no nodokļa, tas bieži var tos sagraut un tādējādi izbeigt labumu, ko sabiedrība varētu būt guvusi no viņu nodarbinātības. Nodokļi jāaprēķina ar viszemāko iespējamo atkritumu daudzumu, vai arī kādi mūsdienu ekonomisti prasītu zaudēt svaru. Smitam ir ļoti plaša atkritumu definīcija, tai skaitā ne tikai administratīvās izmaksas, bet arī nodokļu maksātāju izmaksas, kas rodas, emocionāli vai ekonomiski izstumjot revīzijas procesus, vai arī izmaksas, kas rodas izaugsmes dēļ, jo uzņēmēji izvēlas neiekļūt lielā mērā apliekamā uzņēmumā. Negodīgs nodoklis piedāvā lielu kārdinājumu kontrabandai. Bet kontrabandas sodi jāpalielina proporcionāli kārdinājumam.²¹

Likums, pretēji visiem parastajiem taisnīguma principiem, vispirms rada kārdinājumu, un pēc tam soda tos, kas to uzņem; un tas arī parasti palielina sodu proporcionāli tiem apstākļiem, kas to noteikti vajadzētu mazināt, kārdinājumu izdarīt noziegumu.²²

²¹ *Adam Smith tax policy*. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/columns/adam-smith-public-policy-four-maxims-taxation> (Skatīts 01.05.2018)

²² *turpat*

Šajā pēdējā principā federālās, valsts un vietējās nodokļu sistēmas nav lielā mērā, tērējot lielu summu par nodokļu administrēšanu, dubultā nodokļa kapitāla ieguldījumus un reizēm iesaistoties grozīto revīziju praksēs.²³

Standarta teorija par optimālu nodokļu uzlikšanu liek domāt, ka jāizvēlas nodokļu sistēma, lai maksimāli palielinātu sociālās labklājības funkciju, kas pakļauta ierobežojumiem. Literatūrā par optimālu aplikšanu ar nodokļiem parasti sociālā plānošana tiek uzskatīta par lietderīgu: respektīvi, sociālās labklājības funkcija ir balstīta uz indivīdu sabiedrībā. Savā vispārīgākajā analizē šī literatūra izmanto sociālās labklājības funkciju, kas ir atsevišķu komunālo pakalpojumu nelineārā funkcija.²⁴ Nelinearitāte pieļauj sociālo plānošanu, kas dod priekšroku, piemēram, vienlīdzīgākai lietderības sadalei. Tomēr daži pētījumi šajā literatūrā pieļauj, ka sociālais plānotājs rūpējas tikai par vidējo lietderību, kas nozīmē, ka atsevišķās komunālajās iestādēs ir lineāra funkcija sociālās labklājības jomā.²⁵

Lai vienkāršotu problēmu, ar ko saskaras sociālā plānošana, bieži tiek pieņemts, ka ikvienam sabiedrības loceklim ir tādas pašas priekšrocības kā, piemēram, patēriņam un atpūtai. Dažreiz šis vienveidības princips tiek pieņemts uz vienu soli tālāk, pieņemot, ka ekonomiku apdzīvo pilnīgi identiskas personas. Sociālās plānošanas mērķis ir izvēlēties nodokļu sistēmu, kas maksimāli palielina reprezentatīvā patērētāja labklājību, zinot, ka patērētājs reagēs uz jebkādiem nodokļu režīma stimuliem. Dažos nodokļu pētījumos pieņemot, ka reprezentatīvais patērētājs var būt lietderīga vienkāršošana. Tomēr, jāņem vērā, ka modeļa politikas secinājumu izdarīšana no reprezentatīvā patērētāja arī dažos gadījumos var radīt problēmas.²⁶

Pētot dažādus jēdzienus un ekonomiskās teorijas, nākamie desmit jēdzieni lai gan ir nedaudz vispārīgi, tie cenšas izprast principu būtību un noderību nedaudz dziļāk kā iepriekš minētie. Šos desmit labas nodokļu politikas pamatprincipu kopumu ir izskatījis Amerikas Sertificēto Grāmatvežu Institūts (*ang. val. – AICPA*).²⁷

- ‘Patiesība un taisnīgums. Līdzīgi izvietoti nodokļu maksātāji būtu jāapliek ar nodokli līdzīgi. Tas ietver horizontālo vienlīdzību (nodokļu maksātājiem ar vienlīdzīgām

²³*What can Adam Smith teach us about tax.* Pieejams: <https://www.libertarianism.org/publications/essays/what-can-adam-smith-teach-us-about-tax-policy> (Skatīts 20.04.2018)

²⁴ **Salanie B.**, *The economics of taxation*. London: Economica, 2002 59p.

²⁵ *Optimal taxation theory.* Pieejams: https://scholar.harvard.edu/files/mankiw/files/optimal_taxation_in_theory.pdf (Skatīts 01.05.2018)

²⁶ *turpat*

²⁷ *AICPA oficiālā mājaslapa.* Pieejams: <https://www.aicpa.org> (Skatīts 14.04.2018)

iespējām maksāt vajadzētu maksāt tādu pašu nodokļa summu) un vertikālo pašu kapitālu (nodokļu maksātājiem ar lielāku maksātspēju jāmaksā vairāk nodokļu). Piezīme. Pašu kapitālu vislabāk mēra, apsverot maksāto nodokļu diapazonu, nevis aplūkojot tikai vienu nodokli.

- Noteiktība Nodokļu likumos būtu skaidri jānorāda, kad un kā nodoklis tiks samaksāts un kā tiks noteikts apjoms. Noteiktību var uzskatīt par pārliecības līmeni, kas personai ir, ka nodoklis tiek aprēķināts pareizi.
- Maksāšanas ērtums. Nodoklis būtu jāmaksā laikā vai veidā, kas visdrīzāk būtu izdevīgs nodokļu maksātājam. Ērtības palīdz nodrošināt atbilstību. Atbilstošais maksājumu mehānisms ir atkarīgs no saistību apjoma un cik viegli (vai grūti) tas ir jāapkopo. Tiem, kuri piemēro šo principu, galvenā uzmanība jāpievērš tam, vai iekasēt nodokli no ražotāja, vairumtirgotāja, mazumtirgotāja vai klienta.
- Aprēķinu ekonomika. Izmaksas par nodokļu iekasēšanu būtu jāsamazina gan valdībai, gan nodokļu maksātājam.
- Vienkāršība. Nodokļu maksātājiem vajadzētu būt iespējai izprast noteikumus un ievērot tos pareizi un rentabli. Vienkāršā nodokļu sistēma ļauj nodokļu maksātājiem labāk izprast faktisko un plānoto darījumu ietekmi uz nodokļiem, samazina kļūdas un palielina cieņu pret šo sistēmu
- Neitralitāte. Nodokļu likuma ietekme uz nodokļu maksātāja lēmumu par to, vai un kā veikt konkrētu darījumu, ir jāsamazina līdz minimumam. Nodokļu sistēmas galvenais mērķis ir palielināt ieņēmumus, nevis mainīt uzvedību.
- Ekonomiskā izaugsme un efektivitāte. Nodokļu sistēmai nevajadzētu kavēt produktivitāti, bet gan jāsaņā ar nodokļu sistēmas jurisdikcijas ekonomiskajiem mērķiem. Sistēmai nevajadzētu dot priekšroku vienai nozarei vai ieguldījuma veidam uz citu rēķina.
- Pārredzamība un redzamība. Nodokļu maksātājiem jāzina, ka pastāv nodoklis un kā un kad tas tiek uzlikts tiem un citiem. Nodokļu maksātājiem vajadzētu būt iespējai viegli noteikt darījumu patiesās izmaksas un, kad nodoklis tiek novērtēts vai samaksāts, un par kuru.
- Minimālā nodokļu atlaide. Nodoklis jāveido, lai samazinātu neatbilstību. Nodokļu atlaide ir nodokļa summa, kas ir mazāka par iekasēto summu. Lai panāktu atbilstīgu atbilstības līmeni, ir vajadzīgi noteikumi. Tomēr ir jāpanāk līdzsvars starp vēlamo atbilstības līmeni un nodokļu sistēmas izpildes izmaksām un iejaukšanās līmeni.²⁸

²⁸ AICPA oficiālā mājaslapa. Pieejams: <https://www.aicpa.org> (Skatīts 14.04.2018)

- Atbilstoši valdības ieņēmumi. Nodokļu sistēmai būtu jāļauj valdībai noteikt, cik daudz nodokļu ieņēmumi, visticamāk, tiks iekasēti un kad - tas ir, sistēmai vajadzētu būt zināmā mērā paredzamai un uzticamai.²⁹

Pēc autores empīriskās metodes apkopotajiem datiem var secināt, ka nodokļu politikas galvenie principi ir rast vienlīdzību nodokļu maksātāju starpā, kā jau tas tika noskaidrots pirmajā apakšnodaļā pētot jēdzienu. Pēc dziļākas izpētes var konstatēt, ka vienlīdzība nebūt nenozīmē visiem pielāgot vienādu nodokli, bet gan rast risinājumu katrai nodokļu maksātāju situācijai, lai tas viss noritētu godīgi un bez diskriminācijas vai kā citādāk. Neskatoties uz to, valdībai ir svarīgi neaizmirst arī par nodokļu nepieciešamību, un konstruktīvi jāsaprot, kā lai uztur valsts ekonomiku un tās attīstību, neesot alkatīgiem. Ir svarīgi nodokļu maksātājus vienmēr informēt par to, kā veikt nodokļu apmaksu, valdībai ir jānosaka izdevīgs laika posms, kad to darīt, un jācenšas arī rūpēties par nodokļu maksātāju labklājību. Tā kā nodokļu veidi un to funkcijas katram individuālajam nodoklim atšķiras, ir grūti rast vienu kopēju nodokli vadoties pēc visām pētītajām funkcijām, tādēļ ir nozīmīgi apzināties nodokļu dažādības nepieciešamību un kā katrs nodoklis atsevišķi kalpo valsts budžetam un iedzīvotāju labklājībai, gan ekonomiskā, gan arī citā nozīmē.

1.3.Nodokļu veidi un to funkcijas

Mūsdienu ekonomikā nodokļi ir svarīgākais valsts ieņēmumu avots. Nodokļi ir atšķirīgi no citiem ienākumu avotiem, jo tie ir obligāti un nav atlīdzināmi, t.i., tos parasti nemaksā apmaiņā pret kādu konkrētu lietu, piemēram, konkrētu sabiedrisko pakalpojumu, valsts īpašuma pārdošanu vai valsts parāda izsniegšanu . Lai arī nodokļi, iespējams, tiek iekasēti par nodokļu maksātāju kopumā labklājību, individuālā nodokļu maksātāja atbildība nav atkarīga no konkrētā saņemtā pabalsta. Tomēr ir svarīgi izņēmumi: algu nodokļi, piemēram, parasti tiek iekasēti no darbaspēka ienākumiem, lai finansētu pensijas pabalstus, medicīniskos maksājumus un citas sociālās nodrošināšanas programmas, kas visdrīzāk dos labumu nodokļu maksātājam. Sakarā ar iespējamo saikni starp samaksājamiem nodokļiem un saņemtajiem pabalstiem algas nodokļus dažreiz sauc par "iemaksām" (kā Amerikas Savienotajās Valstīs). Tomēr maksājumi parasti ir obligāti, un saikne ar pabalstiem dažreiz ir diezgan vāja. Vēl viens nodokļa piemērs, kas ir saistīts ar saņemtajiem pabalstiem, ja tas ir vājš, ir nodokļu iekasēšana no degvielas, lai finansētu

²⁹ AICPA oficiālā mājaslapa. Pieejams: <https://www.aicpa.org> (Skatīts 14.04.2018)

ceļu un maģistrāļu būvniecību un uzturēšanu, kuru pakalpojumus var atļauties tikai ar nodokli apliekamu motora degvielu.³⁰

Starp šiem trim mērķiem varētu būt konflikti. Piemēram, resursu sadalei var būt vajadzīgas izmaiņas nodokļu vai to sastāvā (vai abos), taču šīs izmaiņas varētu būt ļoti atkarīgas no ģimenēm ar zemiem ienākumiem, tādējādi traucējot pārdali. Kā vēl viens piemērs, nodokļi, kas ir ļoti pārdalīti, var būt pretrunā efektīvai resursu sadalei, kas vajadzīga, lai sasniegtu ekonomiskās neitralitātes mērķi.³¹

19. gadsimta dzimusī ideja bija sekojoša - nodokļiem galvenokārt vajadzētu kalpot valdības finansēšanai. Iepriekšējos laikos un arī šodien valdības ir izmantojušas nodokļus citiem, nevis tikai fiskāliem mērķiem. Viens no noderīgākajiem veidiem, kā aplūkot nodokļa mērķi, ir saistīts ar amerikāņu ekonomistu R. A. Musgrave, kas uzskatīja, ka nepieciešams atšķirt resursu sadales mērķus, ienākumu pārdali un ekonomisko stabilitāti. (Ekonomiskā izaugsme jeb attīstība, un starptautiskā konkurētspēja dažkārt tiek uzskaitīti kā atsevišķi mērķi, bet tos parasti var iedalīt pārējos trīs). Ja trūkst līdzekļu nozīmīgam traucējumam valstī, piemēram, nepieciešamība samazināt piesārņojumu, pirmais mērķis ir resurss, ja nodokļu politika netraucē tirgus noteiktiem piešķirumiem. Otrais mērķis, ienākumu pārdale, ir domāts, lai samazinātu nevienlīdzību ienākumu bagātības sadalījumā. Stabilizācijas mērķis, ko īsteno, izmantojot nodokļu politiku, valdības izdevumu politiku, monetāro politiku un parādu pārvaldību, ir saglabāt augstu nodarbinātības līmeni un cenu stabilitāti.³³

Pētot nodokļu likmes jābilst, ka likmēm ir dažādi veidi. Likmes var būt proporcionālas, pakāpeniskas un regresīvas. Proportcionālā veida likmes tiek noteiktas ienākumiem neatkarīgi no to lieluma, par to pašu procentu (ienākuma nodoklis). Progresējošās likmes palielina to vērtību atkarībā no mainīgās apliekamā ienākuma summas lielākajā virzienā (transporta nodoklis). Regresīvās likmes samazina to vērtību atkarībā no ienākumu pieauguma (vienotais sociālais nodoklis vai valsts nodevas).³⁴

Nodokļiem arī ir savas noteiktās funkcijas. Fiskālā (galvenā) funkcija ir tipiskāka, un tā ir jebkura veida valsts aparāts. Tā piedalās valsts naudas līdzekļu veidošanā, izveidojot materiālu pamatu valsts tautsaimniecības darbībai, savukārt kontroles funkcija ir nodokļu sadalījums kā aktīvs līdzeklis, lai atbalstītu reprodukcijas procesus, stimulētu vai samazinātu

1. ³⁰ *Taxation Theory*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation> (Skatīts 12.05.2018)

³¹ *turpat*

³³ *turpat*

³⁴ *turpat*

tās attīstības aktivitāti, piedalītos akumulējoša kapitāla izveidošanā un iedzīvotāju efektīvā pieprasījuma regulēšanā Bez iepriekš minētajām funkcijām ir arī stimulējošā, kas palīdz attīstīt to, kas valstij attiecīgajā brīdī ir vajadzīgs, un sadales funkcija, kas ar nodokļu starpniecību vienu personu līdzekļi pāriet citu personu rīcībā.³⁵

Lai labāk izprastu pētāmo objektu autore uzskata par nepieciešamu veikt izpēti nodokļu veidos un to būtībā. Lai to paveiktu, ir svarīgi izziņāt katra nodokļa lomu valsts nodokļu sistēmā un tā darbības veidu.

Ir divi galvenie nodokļu veidi - ir netiešie nodokļi un tiešie nodokļi. Netiešos nodokļus nosaka kā cenas pielikumu procentos vai absolūtās summās, kā piemēru netiešiem nodokļiem autore min sekojošo - pircējs maksā cenā ietverto nodokli un atdod to pārdevējam, savukārt pārdevējs nodokli attiecīgi iemaksā budžetā. Veidojas pastarpināta saikne – faktiski nodokli maksā pircējs, bet budžetā to iemaksā pārdevējs. Latvijā tas attiecināmi uz tādiem nodokļiem kā PVN, akcīzes nodoklis u.c.³⁶:

Savukārt tiešos nodokļus maksā pats ienākuma guvējs vai ar nodokļiem apliekamā objekta īpašnieks. Autore piebilst, ka ņemot vērā, ka tiešie nodokļi tiks izskatīti pētījumā lai spētu noteikt IIN problēmātiku un rast risinājumus, autore padziļināti aplūkos dažus no tiešajiem nodokļiem un kāda tiem saskare ar pētāmo objektu.

Zem tiešajiem nodokļiem ir vairāki nodokļi, ar kuriem apliek nodokļu maksātājus, taču autore izvēlējās apskatīt tikai nodokļus, ar kuriem saskaras IIN un kas ir saistīti ar darbaspēka nodokļiem. Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumā noteikts konceptuāli jauns UIN maksāšanas režīms. Šis nodoklis var bieži vien saistīties arī ar pētāmo IIN problēmātiku, jo darba devēji bieži saskaras ar darbaspēka nodokļiem, zem kuriem, savukārt, ietilpst arī IIN.³⁷

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI) ir ar likumu noteikts obligāts maksājums speciālā budžeta kontā, kas dod tiesības sociāli apdrošinātai personai saņemt likumā noteiktos sociālās apdrošināšanas pakalpojumus. Sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa. Personām, kuras veic sociālās apdrošināšanas iemaksas no saviem darba ienākumiem, ir tiesības saņemt attiecīgus sociālās apdrošināšanas pakalpojumus, kurus izmaksā atkarībā no viņu veiktajām sociālajām

³⁵ *Taxation Theory*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation> (Skatīts 12.05.2018)

³⁶ *VID nolikums par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/nodokli> (Skatīts 05.05.2018)

³⁷ *VID par UIN*. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/node/43> (Skatīts 06.05.2018)

iemaksām – jo lielāki bijuši ienākumi, no kuriem veiktas iemaksas, jo attiecīgi lielāks arī pabalsta, pensijas vai atlīdzības apmērs. Arī šis nodoklis ietilpst zem darbaspēka nodokļiem, un pārsvarā iemaksas tiek veiktas kopā ar IIN.³⁸

Mikrouzņēmumu nodoklis ir vienots nodokļa maksājums, kas ietver šādus nodokļus - VSAOI, IIN, uzņēmējdarbības riska valsts nodevu par mikrouzņēmuma darbiniekiem, uzņēmumu ienākuma nodokli, ja mikrouzņēmums atbilst uzņēmumu ienākuma nodokļa maksātāja pazīmēm, mikrouzņēmuma īpašnieka iedzīvotāju ienākuma nodokli par mikrouzņēmuma saimnieciskās darbības ieņēmumu daļu. Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs aprēķina un maksā mikrouzņēmumu nodokli, nevis atsevišķi aprēķina un maksā budžetā iedzīvotāju ienākuma nodokli, uzņēmumu ienākuma nodokli, riska valsts nodevu un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.³⁹

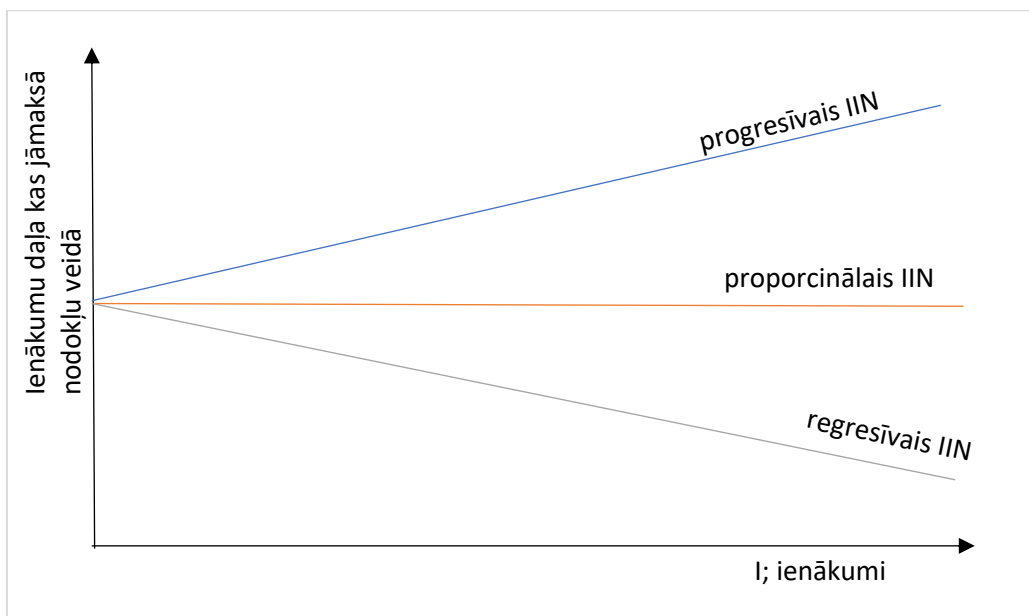
Un visbeidzot arī darbā turpmāk apskatītais IIN pieder pie tiešā nodokļu veida. Iedzīvotāju ienākuma nodokli apliek fiziskās personas gūtos ienākumus, un tas sastāv no: algas nodokļa, ko par darbinieka gūtajiem ienākumiem aprēķina un maksā darba devējs; nodokļa par ienākumiem no saimnieciskās darbības, ja tie nav uzņēmumu ienākuma nodokļa objekts, un nodokļa no citiem ienākuma avotiem; nodokļa par ienākumu no kapitāla, tajā skaitā nodokļa no kapitāla pieauguma; patentmaksas par atsevišķu veidu saimnieciskās darbības veikšanu; mikrouzņēmumu nodokļa daļas atbilstoši mikrouzņēmuma nodokļa likumam.⁴⁰

Nodokļu sistēmas galvenā funkcija paliek nemainīga – tās galvenais uzdevums ir funkcionēt par labu ekonomikas attīstības veicināšanai. To var panākt ar dažādiem paņēmieniem, kā, piemēram, ar nodokļu likmju samazināšanu un diferencēšanu, kā arī atbilstošu atvieglojumu piešķiršanu. Lai palielinātu iekasējamo nodokļu masas pieaugumu, nepieciešams palielināt aplikšanas bāzi, kas, respektīvi, ir iedzīvotāju un uzņēmēju ienākumi, preču pakalpojumi apgrozījumi un citi, taču jāņem vērā, ka sekojošais pieaugums ienākumu sektorā jāpalielina nepalielinot nodokļu likmes.⁴¹

³⁹ VID nolikums par nodokļiem. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/nodokli> (Skatīts 05.05.2018)

⁴⁰ turpat

⁴¹ Nodokļu funkcija ekonomikā. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/finansy/41669-funkcii-nalogov-v-ekonomike.html> (Skatīts 05.05.2018)

1.1.att. IIN veidu modelis nodokļu aplikšanas sakarības shēmai⁴²

Nodokļus var atšķirt atkarībā no viņu ietekmes uz ienākumu un bagātības sadalījumu. Proporcionalais nodoklis ir tāds pats, kas visiem nodokļu maksātājiem rada tādu pašu relatīvo slogu (1.1 att.), t.i., ja nodokļu saistības un ienākumi aug vienlīdzīgi. Progresīvajam nodoklim raksturīgs vairāk nekā proporcionāls nodokļu saistību kāpums attiecībā pret ienākumu pieaugumu, un regresīvu nodokli raksturo relatīvā sloga mazinātais proporcionālais pieaugums. Tādējādi progresīvie nodokļi tiek uzskatīti par ienākumu sadales nevienlīdzības samazināšanu, bet regresīvi nodokļi var palielināt šo nevienlīdzību.⁴³

Pie progresīviem nodokļiem parasti ietilpst iedzīvotāju ienākuma nodokļi un īpašuma nodokļi. Taču ienākuma nodokļi, kas ir nomināli progresīvi, var kļūt mazāk raksturīgi kategorijām ar augšējo ienākumu līmeni, jo īpaši, ja nodokļu maksātājam ir atļauts samazināt savu nodokļu bāzi, deklarējot atskaitījumus vai izslēdzot noteiktus ienākumu komponentus no viņa apliekamā ienākuma.⁴⁴ Autore secina, ka proporcionālās nodokļu likmes, kas tiek piemērotas zemāku ienākumu kategorijām, arī būs progresīvākas, ja tiks deklarēti personas atbrīvojumi, kā piemēram neapliekamais minimums, atvieglojums par personu esošu apgādību u.c.

⁴² Autores veidots IIN veidu modelis

⁴³ *Nodokļu funkcija ekonomikā*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/finansy/41669-funkcii-nalogov-v-ekonomike.html> (Skatīts 05.05.2018)

⁴⁴ turpat

Ieņēmumi, kas tiek aprēķināti konkrētā gada laikā, ne vienmēr nodrošina vislabāko nodokļu maksāšanas iespēju. Piemēram, īslaicīgu ienākumu pieaugumu var ietaupīt, un laikā, kad ienākumi tiek samazināti īslaicīgi, nodokļu maksātājs var izvēlēties finansēt patēriņu, samazinot ietaupījumus. Tādējādi, ja nodokļus salīdzina ar "pastāvīgajiem ienākumiem", tas būs mazāk regresīvs (vai vairāk pakāpenisks) nekā tad, ja to salīdzina ar gada ienākumiem. Pārdošanas nodokļi un akcīzes nodokļi (izņemot tos, kas saistīti ar luksusa precēm) parasti ir regresīvi, jo iedzīvotāju ienākumu līmenis, ko patērē vai izlieto konkrētam produktam, samazinās, palielinoties iedzīvotāju ienākumu līmenim. Aptaujas nodokļi (pazīstami arī kā galvas nodokļi), ko iekasē kā fiksētu summu uz vienu iedzīvotāju, acīmredzami ir regresīvi.⁴⁵

Uzņēmējdarbības ienākuma nodokļi un uzņēmējdarbības nodokļi ir grūti klasificējami kā progresīvi, regresīvi vai samērīgi, jo pastāv neskaidrība par uzņēmumu spēju mainīt nodokļu izdevumus. Šīs grūtības, nosakot, kam ir nodokļu slogs, ir atkarīgas no tā, vai tiek apsvērts nacionālais vai subnacionālais (t.i., provinces vai valsts) nodoklis.⁴⁶

Izvērtējot nodokļu ekonomisko ietekmi, ir svarīgi nošķirt vairākus nodokļu likmju jēdzienus. Likumā noteiktās likmes: parasti tās ir minimālās, taču mēdz būt arī vidējās likmes. Ienākuma nodokļa robežlikme (*ang.val – marginal tax*) norāda to papildu ienākumu daļu, kas tiek ņemta no aplikšanas ar nodokļiem, kad ienākumi palielinās par vienu naudas vienību. Tādējādi, ja nodokļu saistības palielinās par 0,45 naudas vienībām, kad ienākumi palielināsies par vienu naudas vienību, robežlikmes likme ir 45 procenti. Ienākuma nodokļa likumos parasti ir iekļautas pakāpeniskas robežvērtības, t.i., likmes, kas palielinās, palielinoties ienākumiem. Nodokļu minimālās likmes rūpīgajā analīzē jāņem vērā citi noteikumi, nevis formālā likumā noteiktā likmju struktūra. Ja, piemēram, konkrēts nodokļu atlaides (nodokļa samazinājums) samazinās par 20 centiem par katru ienākumu pieaugumu par vienu dolāru, tad robežlikme ir par 20 procentu punktiem augstāka, nekā norādīts likumā noteiktajās likmēs.⁴⁷ Tā kā robežlikmes norāda, kā mainās ienākumi pēc nodokļu nomaksas, reaģējot uz izmaiņām pirms nodokļu nomaksas, tie ir svarīgi, lai novērtētu nodokļu stimulējošo ietekmi. Ir grūti noteikt efektīvu nodokļu likmi, kas tiek

⁴⁵ *Nodokļu funkcija ekonomikā*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/finansy/41669-funkcii-nalogov-v-ekonomike.html> (Skatīts 05.05.2018)

⁴⁶ *Proportional, progressive and regressive taxes*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation/Proportional-progressive-and-regressive-taxes> (Skatīts 02.05.2018)

⁴⁷ *turpat*

piemērota ienākumiem no uzņēmējdarbības un kapitāla, jo tas var būt atkarīgs no dažādiem apsvērumiem, kā, piemēram, amortizācijas kvotu struktūra, procentu atskaitīšana un inflācijas korekcijas noteikumi. Kā autore ir konstatējusi - ekonomiskā teorēma paredz, ka faktiskā ienākumu nodokļa likme no kapitāla ir nulle ar patēriņa nodokli.

Vidējās ienākuma nodokļa likmes norāda kopējo ienākumu daļu, kas tiek aplikta ar nodokļiem. Vidējo likmju modelis ir tas, kas ir būtisks novērtējot nodokļa sadalījuma taisnīgumu. Progresīvā IIN vidējā ienākuma nodokļa likme pieaug ar ienākumiem. Vidējās ienākuma nodokļa likmes parasti palielinās ar ienākumiem, gan tāpēc, ka tiek piešķirti personīgi piemaksas nodokļu maksātājam un apgādājamām personām, un tāpēc, ka tiek samazinātas niecīgas nodokļu likmes; no otras puses, priekšrocību režīms attiecībā uz ienākumiem, ko galvenokārt saņem mājsaimniecības ar augstu ienākumu līmeni, var pārpludināt šo ietekmi, radot regresivitāti, kā to norāda vidējās nodokļu likmes, kas samazinās kā ienākumu pieaugums. Finanšu ministrijas un Valsts ieņēmumu dienesta norādes uz to, ka nodokļu iekasēšana pēc diferencētām likmēm un atvieglojumu piešķiršana apgrūtina nodokļu administrēšanu. Administrēšana ir jāpilnveido tā, lai sasniegtu tos mērķus, kurus izvirza valsts nodokļu politika.⁴⁸ Autore piekrīt šim viedoklim, jo progresīva nodokļa ieviešana rada apjuku nodokļu maksātāju vidū, kā arī nepareiza to aprēķināšana var radīt lielu pārmaksātu nodokļu daudzumu, kas pēc taksācijas gada būs jāatmaksā un varētu radīt sarežģījumus administrēšanā. Jāņem vērā, ka valsts ekonomikas atšķiras, un ne visām ekonomikām ir iespējas pielāgot vienu un to pašu nodokļu sistēmu.

‘Nodokļu attīstību pēdējā laikā var apkopot ar šādiem vispārīgiem apgalvojumiem, lai gan ir jāņem vērā būtiskas atšķirības valstu starpā: ir zaudēta valsts suverenitātes tiesības iekasēt nodokļus vairāk vai mazāk patvaļīgi, un tiesības aplikāt ar nodokli tagad parasti dzīvo parlamentārajās struktūrās. Lielākā daļa nodokļu ir ievērojami palielinājušies, un tā ir arī nodokļu ieņēmumu attiecība pret nacionālo ienākumu. Mūsdienās nodokļi tiek iekasēti naudā, nevis precēs. Nodokļu lauksaimniecība – nodokļu iekasēšana, ko veic ārēji līgumslēdzēji, ir atcelta, un valsts ierēdņiem to nosaka un iekasē par nodokļiem. (No otras puses, daudzas mazāk attīstītās valstis nesen noslēdzis nodokļu iekasēšanu kā līdzekļus valdības aģentūru neefektivitātes pārvarēšanai, turklāt dažas valstis iepērk muitas nodokļus.)

Ir samazinājies arī paļaušanās uz muitas nodokļiem un akcīzes nodokļiem. Daudzas valstis arvien vairāk paļaujas uz tirdzniecības nodokļiem un citiem vispārējiem patēriņa nodokļiem. Svarīga 20. gadsimta beigas attīstība bija apgrozījuma nodokļu aizstāšana ar

⁴⁸ *Proportional, progressive and regressive taxes.* Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation/Proportional-progressive-and-regressive-taxes> (Skatīts 02.05.2018)

pievienotās vērtības nodokļiem. Nodokļi uzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma priekšrocību dēļ ir zaudējuši vietu, lai gan tie ir saglabājušies kā nozīmīgi vietējo kopienu ieņēmumu avoti. Lielākajā daļā attīstīto valstu absolūtā un relatīvā tiešo nodokļu likme pieaug, un arvien lielāka uzmanība tika pievērsta PVN un algas nodokļiem. 20. gadsimta beigās e-komercijas paplašināšanās radīja nopietnas problēmas PVN, ienākumu nodokļu un tirdzniecības nodokļa administrēšanai. Nodokļu administrēšanas problēmas sarežģīja pircēju un pārdevēju anonimitāte, iespēja veikt darījumus no ārzonas nodokļu paradīzēm, tas, ka nodokļu iestādes nevar uzraudzīt ciparu formātā vai intelektuālā īpašuma plūsmu, kā arī nenosakāmu naudas plūsmu plūsmu.⁴⁹ Autore šo viedokli apstiprina, jo arī Latvijā viens no galvenajiem netiešajiem nodokļiem ir PVN, kas tiek maksāts pasīvi un tikai reti tiek fiksēti gadījumi ar centieniem šo nodokli apiet, taču ar šo nodokli ir iespējams spekulēt tādēļ, ka tie tiek veikti ar pārdevēju utml. starpniecību.

Minot nodokļu galvenās funkcijas un to veidus ir jāapzinās arī to uzdevumi, lai analizējot valdības lēmumus un reformu ieviešanu var saskatīt sakarības un izvērtēt, vai tādējādi nodoklis spēs efektīvi sniegt nepieciešamo efektu. Uz šī pamata, autore izvēlējusies ekonomista E. Zelgalvja⁵⁰ minētos nodokļu diferencēšanas uzdevumus, kas ir sekojoši:

Nodokļu diferencēšanas uzdevumi ir⁵¹:

- radīt uzņēmēju ieinteresētību, izdarīt ieguldījumus ražošanā un pakalpojumu sfērā, ieviest modernu tehnoloģiju, ražot konkurētspējīgu produkciju vietējam tirgum un eksportam;
- radīt labvēlīgus apstākļus prioritāro nozaru attīstībai (lauksaimniecība, tās produkcijas pārstrāde, transports, ostas, kuģniecība), kā arī vietējo izejvielu un dabas resursu efektīvai izmantošanai;
- pastiprināt aplikšanu veselībai kaitīgiem produktiem (alkohols, tabaka) un sabiedriski nederīgiem uzņēmējdarbības veidiem (azartspēles, naktsklubi);
- radīt labvēlīgus priekšnosacījumus sociāli neaizsargāto slāņu (bērnu, invalīdu, pensionāru) materiālo apstākļu uzlabošanai, kā arī izglītības, zinātnes, kultūras, medicīnas attīstībai.

⁴⁹ *Nodokļu funkcija ekonomikā*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/finansy/41669-funkcii-nalogov-v-ekonomike.html> (Skatīts 05.05.2018)

⁵⁰ *Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņem*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/105.3> (Skatīts 12.04.2018)

⁵¹ *Prof., Dr.h.ekon. Elmārs Zelgalvis par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44178> (Skatīts 13.04.2018)

Pēc izskatītās informācijas autore atzīst, ka nodokļu veidi un to funkcijas valsts labā ir ļoti kompleksa sistēma, un ir sarežģīti līdz galam atrast labāko risinājumam katras valsts ekonomikai atsevišķi. Galvenā atziņa no augstāk minētajiem viedokļiem ir tas, ka katram nodoklim ir savs konkrēts veicamais uzdevums un funkcija, un nodokļi nav tikai naudas iekasēšanas aparāts kas veido daļu no valsts budžeta. Nodokļu būtībā ir netieši un dažos gadījumos arī tieši stimulēt iedzīvotāju labklājību, veicināt valsts ekonomiku un panākt to, lai valsts ekonomika veiksmīgi varētu darboties.

Apkopojot informāciju par un ap nodokļu būtību un funkcijām, autore var argumentēti, veicot pētījumu, analizēt IIN ko par darbinieka gūtajiem ienākumiem aprēķina un maksā darba devējs, un spriest par to, kāds modelis būtu piemērotākais tieši Latvijas valdībai un kā uz to darbojas jaunā reforma, kas maina IIN darbības veidu.

2. IIN SISTĒMAS ANALĪZE UN SALĪDZINĀJUMS AR BALTIJAS VALSTĪM

2.1. IIN analītiskais raksturojums Latvijā

Pēdējos gadus Latvijā IIN ir bijis proporcionāli veidots nodoklis, kas nozīmē, ka šis nodoklis ir aplikšanas ar nodokli mehānisms, kurā nodokļa maksātājs neatkarīgi no ienākumiem iekasē tādu pašu nodokļa likmi no katra nodokļu maksātāja. Tas nozīmē, ka zemākās, vidējās vai augstākās klases ieņēmuma iedzīvotājiem nepieciešams veikt vienāda lieluma nodokļu iemaksas.⁵² Tā kā nodoklis tiek aplikts ar vienotu likmi visiem, neatkarīgi no tā, vai tiek gūti lielāki vai zemāki ienākumi, to sauc arī par vienotu nodokli. Proportcionālais nodoklis ir balstīts uz teoriju, ka, tā kā visi ir vienlīdzīgi, nodokļus vajadzētu iekasēt vienādi.

Lai gan vēsturiski Latvija izmantojusi tieši proporcionālo IIN veidu, kas ir attēlots 2.1 attēlā, saskaņā ar MK lēmumu tika veiktas izmaiņas ar MK rīkojumu Nr.245⁵³ un ar 2018.gada 1.janvārī stājas spēkā progresīvais IIN, jeb nodoklis, kas ņem lielāku procentuālo daļu no lieliem ienākumiem, nekā tas ņems no cilvēkiem ar zemiem ienākumiem, kura shēma ir lineāra un augoša, kā parādīts 1.1 attēlā.⁵⁴

Kā spriež finanšu eksperti R. Jansons un E. Kropa: 'Vairums darba ņēmēju iegūs no iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) likmes samazinājuma. Tikai iedzīvotāji ar ļoti augstiem ienākumiem (sākot no 5065 eiro/mēnesī) sāks izjust ienākumu samazinājumu IIN progresivitātes dēļ. Mazākais pieaugums paredzams tiem darba ņēmējiem, kuru alga pirms nodokļu nomaksas ir robežās no 900 līdz 1100 eiro (ikmēneša ienākumi palielinās vien par 7–11 eiro).

Savukārt lielāko pieaugumu sajūtīs minimālo algu saņēmēji, jo tā nākamgad pieaugs no 380 līdz 430 eiro. Bet, piemēram, 500 eiro saņēmēji bez apgādībā esošām personām iegūs 22 eiro mēnesī IIN likmes samazinājuma dēļ.'

Izskatot jaunieviestās likmes, autore uzskata, ka tas varētu būt izdevīgi vairumam iedzīvotāju, kas nepelna vairāk par 5065 EUR mēnesī, jo ņemot vērā, ka 2017.gada likme

⁵² *Proportional tax.* Pieejams: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/proportional-tax> (Skatīts 20.04.2018)

⁵³ MK rīkojums 'Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291013-par-valsts-nodoklu-politikas-pamatnostadnem-2018-2021-gadam> (Skatīts 10.05.2018)

⁵⁴ *Progressive tax.* Pieejams: <https://www.investopedia.com/terms/p/progressivetax.asp> (Skatīts 10.05.2018)

bija 23% visiem iedzīvotājiem⁵⁵, šobrīd mazāk pelnošajiem iedzīvotājiem nodokļu likme būs par 3% zemāka, taču vidēji pelnošiem iedzīvotājiem likme paliks tā pati. Jāpiebilst, ka pēc minētā MK rīkojuma nr.245 arī ir pieņemts pacelt iepriekš esošo 380EUR minimālo algu uz 430EUR, kas ir par 50EUR vairāk nekā pērn.

Balstoties uz Prof. Elmāra Zelgalvja viedokli⁵⁶, ekonomists min, ka Latvijai ir vairākas nodokļu sistēmai raksturīgas iezīmes, kā, piemēram, augstas nodokļu likmes, zems neapliekamo ienākumu minimums, sarežģīts, nekonkrēts un ļoti mainīgas nodokļu aprēķināšanas un samaksas mehānisms, kā arī vāja, bet ārkārtīgi dārga nodokļu administrēšanas sistēma un nodokļu nemītīga grozīšana. Autore pilnīgi piekrīt ekonomista E. Zelgalvja viedoklim, jo tik tiešām, salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijas procenti gan tiešajos, gan netiešajos nodokļus ir salīdzinoši augsti, turpretī Latvijas nodokļu sistēma ir salīdzinoši skopa uz pabalstiem un atvieglojumiem.⁵⁷

Vadoties pēc iepriekš minētajām iezīmēm ir acīmredzami arī robi, kas traucē nodokļu sistēmas pilnvērtīgai funkcionēšanai. Kā, piemēram, šāda nodokļu sistēmas darbība nenodrošina ekonomisku ieinteresētību Latvijā attīstīt konkurētspējīgas produkcijas ražošanu vietējam tirgum un eksportam, nestimulē Latvijas dabas un cilvēku resursu saglabāšanu un efektīvu izmantošanu, nenodrošina sociālo un demogrāfisko problēmu risināšanu, kā arī pats nozīmīgākais – nenodrošina pilnīgu nodokļu iekasēšanu. Prof. E. Zelgalvis arī izsaka viedokli⁵⁸, ka tas pašvaldību budžetus nepietiekami nodrošina ar nepieciešamajiem naudas līdzekļiem un nav pārliecināts par to, ka tautas saimniecībai spēj pienācīgi nodrošināt dinamisku pāreju uz tirgus ekonomikas principiem.

Autore piebilst, ka ar šī gada reformām var manīt valsts vadības centienus uzlabot nodokļu situāciju Latvijā, samazinot slogu mazāk pelnošajiem iedzīvotājiem, tādējādi E. Zelgalvja minētais ‘robs’ nodokļos par nesamērīgi augstiem nodokļiem tiek soli pa solim labots.

⁵⁵ *Nodokļu likmes Latvijā*. Pieejams: <http://ifinances.lv/lapas/nodoklu-likmes> (Skatīts 01.05.2018)

⁵⁶ *Prof., Dr.h.ekon. Elmārs Zelgalvis par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44178> (Skatīts 13.04.2018)

⁵⁷ *OECD statistikas dati par nodokļu ienākumu ES OECD valstīs*. Pieejams: http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_I1 (skatīts

⁵⁸ *Prof., Dr.h.ekon. Elmārs Zelgalvis par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44178> (Skatīts 13.04.2018)

2.2. Ēnu ekonomikas faktors IIN statistikā

Mūsdienu pasaules sarežģītākā un dinamiskākā parādība un bieds ekonomikā, pēc autores uzskatiem, iespējams, ir pazemes jeb ēnu ekonomika. To var dēvēt par visumu, kas attīstās un pretrunā papildina formālu ekonomiku, katrā gadījumā atsevišķi – progresa formā vai arī, tieši pretēji – tā var apdraudēt ekonomisko un sociālo attīstību. Liela daļa no tirgus precēm un produktiem nāk tieši no ēnu ekonomikas. Jāpiebilst, ka arī liela daļa apgrozībā esošas un ieplūdušās naudas rodas no ēnu saimnieciskās darbības. Ēnu ekonomika pastā līdzās oficiālajai un formālajai ekonomikai, un starp tām pastāv ļoti daudz ciešu sakarību. Ēnu ekonomika eksistē lielākajā daļā pasaules valstu, un parasti iemeslu šīs eksistences esamībai ir līdzīgi – pārmērīga valsts iesaistīšanās ekonomikā, nepietiekama nodokļu sistēma un koordinācijas trūkums, nosakot ekonomikas politiku.⁵⁹

Ar ēnu vai nedeklarētu ekonomiku valstu valdības maksā miljardos nodokļu ieņēmumus, kas lielā mērā ietekmē valsts līdzekļus. Īpaši ieteikumi ES valstīm (kas cita starpā sniedz ieteikumus dalībvalstīm par ekonomikas pārvaldību), uzsver labākas fiskālās pārvaldības nozīmi un nepieciešamību cīnīties pret ēnu ekonomiku, jo tā apgrūtina nodokļus un valsts finanses. Patiešām, jaunākajā ES Komisijas PVN izpētes pētījumā tika uzsvērts problēmas apmērs, un 2014. gadā ES zaudēja aptuveni 160 miljardus eiro. Tomēr sabiedrības izpratne par to, kā apkarot ēnu ekonomiku, nav plaši izplatīta.

Nesen veiktā IPSOS⁶⁰ veiktā pētījumā par Mastercard desmit Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs ir konstatēts, ka, lai gan 81% cilvēku vēlas, lai viņu valdības cīnītos pret ēnu ekonomiku, daudzi neapzinās, ka viņu pašu iepirkšanās paradumi var darīt radīt milzu atšķirību, un viens no lielākajiem veicinošajiem faktoriem ir pašivā ēnu ekonomika, kurā patērētāji iesaistās likumīgā darījumā ar pārdevējiem, kuri pēc tam neveic tam nepieciešamās deklarācijas, lai izvairītos no nodokļiem.⁶¹

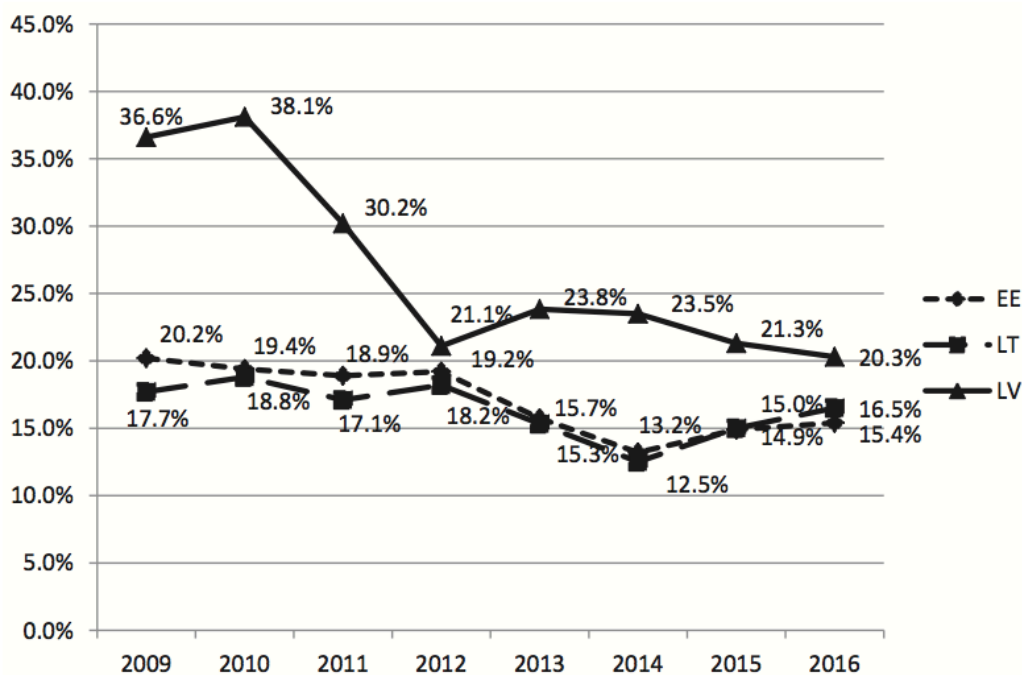
Lai uzlabotu Latvijas ekonomisko situāciju saistībā ar nodokļiem, arī jāņem vērā, ka nodokļi jāveido tā, lai iedzīvotāji tos labprātīgi maksātu un nerastos jauna ēnu ekonomikas daļa. Doc. Arnis Sauka un Tālis Putniņš ir veicis nesenu pētījumu ēnu

⁵⁹ *Causes and consequences of underground economy*. Pieejams: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/36438/1/MPRA_paper_36438.pdf (Skatīts 15.05.2018)

⁶⁰ *IPSOS oficiālā mājaslapa*. Pieejams: <https://www.ipsos.com/en> (Skatīts 19.05.2018)

⁶¹ *How consumers and government can combat the shadow economy* Pieejams: <https://newsroom.mastercard.com/eu/2017/07/07/how-consumers-and-government-can-combat-the-shadow-economy/> (Skatīts 12.05.2018)

ekonomikā lai noteiktu ēnu ekonomikas apjomu tieši Baltijas valstīs. Atsaucoties uz viņu pētījumu, kas veikts ar aptaujas metodi, rezultāti ir sekojoši⁶²:

att. 2.1 SSE Rīga ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīm 2009.-2016⁶³

Izpētot A. Saukas un T. Putniņa piedāvāto grafiku ir secināms, ka lielākā ēnu ekonomikas daļā saistās tieši ar ienākuma nodokļa, kā arī uzņēmējdarbības ienākuma noteikto nodokli. Kā vērojams grafikā (att. 2.1), uzņēmuma nepietiekama krietni augstāka nekā kaimiņvalstīs, kas šajā gadījumā ir 18,5%, salīdzinājumu ar 8,3% Igaunijā un 11,7% Lietuvā. Lai gan šis skaitlis ir ievērojami augstāks nekā tam vajadzētu būt ekonomiski pozitīvā vidē, autore novēro, ka 2016.gadā tas ir samazinājies par 1,4%, kur, savukārt, Lietuva un Igaunijā ir vērojams pieaugums par 1,2% un 0,8%.

Otro lielāko ēnu ekonomikas daļu joprojām Latvijā veido tā saucamās ‘aplokšņu’ algas, jeb daļa vai pilna daļa no algas, kas netiek uzrādīta darbinieka ieņēmumos vai arī darba devēja izdevumos. Aplokšņu algu izmaksas līmenis visās Baltijas valstīs vērojams salīdzinoši līdzvērtīgs, kas svārstās no 15,4 līdz 18,1%. Aplokšņu algu īpatsvars visu algu kopsummā Latvijā un Lietuvā 2016. gadā saglabājās 2015. gada līmenī, bet Igaunijā tas nedaudz samazinājās. Gan komercdarbības ienākumu, gan aplokšņu algu slēpšana ir ievērojamas ēnu ekonomikas problēmas Latvijā, kas attiecīgi veido 42,1% un

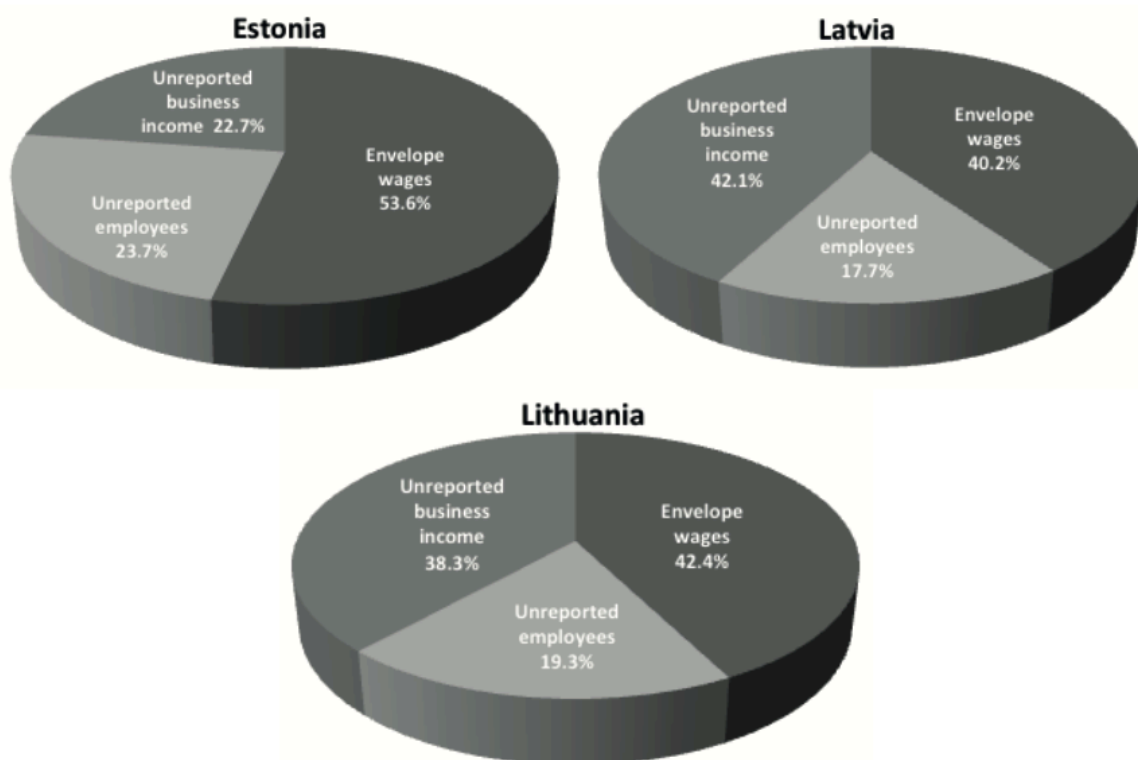
⁶² *SSE Riga Shadow Economy Index*
<http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/>
 12.05.2018)

⁶³ turpat

Pieejams:
 (Skatīts

40,2% no kopējās Latvijas ēnu ekonomikas. Autore vēlas minēt, ka šis procents arī veido ievērojamu robu nesamaksātos nodokļos tieši darbaspēka nodoklī, zem kura klasificējas arī apskatāmais iedzīvotāju ienākumu nodoklis. Lietuvā un Igaunijā galvenā ēnu ekonomikas problēma ir aploksnis alga, kas attiecīgi veido 53,6% un 42,4% no kopējās ēnu ekonomikas. Turklāt pētījuma rezultāti liecina, ka neregistrētie uzņēmumi veido aptuveni 5% -8% no visiem Baltijas valstu uzņēmumiem.

Neatkarīgi no pozitīvās tendences 2016. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, Lietuva joprojām ir izceļama no Baltijas valstīm ar visaugstāko kukuļošanas līmeni. Proti, 2016. gadā kukuļošana Lietuvā samazinājās gan vispārējā uzņēmējdarbībā (no 12,7% līdz 9,8% no ieņēmumiem), gan valdības kukuļošanā (no 11,5% līdz 8,1% no valdības ienākumu vērtības). Kukuļošanas līmenis ir salīdzinoši krities Latvijā: vispārējā uzņēmējdarbības kukuļošana no 7,6% 2015. gadā līdz 6,5% 2016. gadā, bet valdības kukuļņemšana no 4,5% līdz 3,9%. Valsts kukuļošana Igaunijā 2016. gadā palielinājās, sasniedzot 4,8%.

2.2 att. Ēnu ekonomikas uzbūves daļas Baltijas valstīs 2016.gadā⁶⁴

⁶⁴ *SSE Riga Shadow Economy Index*
<http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/>
 12.05.2018)

Pieejams:
 (Skatīts

Pēc 2.2 attēla var spriest, kas tieši veido ēnu ekonomikas daļas Baltijas valstīs un katrā valstī atsevišķi. Lai gan Latvija ir pēdējā vietā ar aplokšņu algām, kas ir 40,2% no visas ēnu ekonomikas, autore min, ka neregistrēti uzņēmumu ienākumi sastāda vislielāko daļu, kas ir 42.1%. Šis procents ir par 19,4% augstāks nekā Igaunijā, kā arī par 3,8% augstāks nekā Lietuvā. Neskatoties uz to, aplokšņu algas arī sastāda gandrīz pusi no Latvijas kopējās ēnu ekonomikas, kas ir ļoti svarīga problēma saistībā ar nodokļiem. Valstij nepieciešams radīt nodokļu sistēmu, kuru iedzīvotāji labprātīgi vēlētos maksāt, jo, kā zināms, aplokšņu algas faktiski ne tikai palielina darbinieka bruto ieņēmumus, bet arī samazina darba devēja izdevumus. Valstij ir jānorāda visiem nodokļu maksātājiem kādēļ tas ir nozīmīgi maksāt visus nodokļus, jo ēnu ekonomika ne tikai rada robu valsts budžetā, bet arī kropļo valsts ekonomiku.

Lai noskaidrotu ēnu ekonomikas lielumu darba ņēmēju sektorā, balstoties uz VID piedāvātajiem statistikas datiem un metodēm, to var noskaidrot pēc sekojošas mikrometodes: Ņemot vērā, ka darba samaksa ir atkarīga no nodarbināto profesijas un nostrādātā laika, ar mikrometodes palīdzību tiek novērtēta katras darba vietas atbilstība divām darba samaksas komponentēm⁶⁵:

- vidējai stundu tarifam noteiktai profesijai noteiktā plānošanas teritorijā;
- vidējam darba stundu skaitam analizētajā profesijā.

Ja minētajām komponentēm veidojas būtiska neatbilstība nozares vidējam lielumam, darba vietai tiek identificēta nodokļu plaisa.

Dažos tirgos ir tendence veidot ēnu darījumus, lai izvairītos no nodokļu maksāšanas, it īpaši, ja valdība tiek uzskatīta par plēsīgu ienākumu maksimumu. Atturoties no publisko labumu finansējuma līdzdalības, tiem, kuri apmeklē nelikumīgu tirgu, godīgajiem patērētājiem ir negatīva fiskālā ietekme. Tomēr cilvēkiem ir raksturīgas morāles noskaņas, jo priekšroka tiek dota mantoto sociālo normu ievērošanai un nepieņemamiem novirzieniem. Cilvēki rūpējas par to, ko citi domā par viņiem, un viņiem ir pašcieņa. Morālas sociālās nepieņemšanas izjūtas parasti rodas no nejaušības gadījumiem. Ēnu ekonomika, tās lielums un maksāšanas sistēmas Ēnu ekonomija rodas

⁶⁵ *Ēnu ekonomikas analītiskās metodes.* Pieejams:

https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/bicevska_enu_ekonomika_analitiskas_metodes_23032010.pdf (Skatīts 17.05.2018)

tikai no valdības iejaukšanās, t.i., regulējuma un nodokļu. Šādai politikas intervencei ir blakusparādības.⁶⁶

Daudzas empīriskās izpētes liecina, ka ēnu ekonomikas lielums plānotajās sociālistiskajās ekonomikās ir bijis dramatiskāks ar maksimālu valdības iejaukšanos. Tomēr Giles (1999) norāda, ka ēnu ekonomikas apjoms pēdējo divu vai trīs gadu desmitu laikā ir pieaudzis gandrīz visās valstīs, par kurām ir salīdzināti salīdzināmie dati. Saskaņā ar Giles teikto, pieaugums ēnu ekonomikā ir saistīts ar faktiskā vai uztvertā nodokļu sloga palielināšanos, bet arī ar ekonomiskā regulējuma pakāpi. Šo viedokli atbalsta Thomas (1999), kurš norāda, ka pieaugošā ēnu ekonomika var liecināt par pārmērīgu nodokļu uzlikšanu un pārmērīgu regulējumu. Viņš arī ierosina, ka vismaz daļa ēnu ekonomikas var būt krāpšana sociālā nodrošinājuma jomā, padarot bezdarbu mazāk sliktu, kā izskatās.⁶⁷

Jau 1958. gadā Cagan ierosināja, ka cilvēki dod priekšroku naudas lietošanai nelikumīgā ekonomikā, jo īpaši melnajos tirgos un nodokļu nemaksāšanai. Mūsdienu paymet sistēmas ir centušās apstrīdēt naudu, bet neviens nav spējīgs satricināt ievērojamo naudas lomu. Tādējādi Hancock un Humphrey (1998) secina, ka faktoriem, kas nav vienkāršās alternatīvās izmaksas, ir galvenā loma saimniecību noteikšanā un naudas līdzekļu izmantošanā. Pēc plaša pētījuma Drehman un secina, ka "slikta uzvedība" rada pieprasījumu pēc anonīmiem maksājumu veidiem, kas šobrīd ir valūta.⁶⁸

Visaugstākais ēnu ekonomikas līmenis Latvijā vērojams Kurzemes reģionā un Rīgā, kā arī tā apkārtnē.

Kā uzsvēra Dr. Arnis Sauka, 'Rezultāti pierāda, ka uzņēmēji visās trīs Baltijas valstīs uzskata, ka risks, ka tiks saņemti mazāk uzņēmumu ienākumu, algu un darbinieku skaita, ir salīdzinoši augsts. Tomēr vismaz ceturtdaļa aptaujāto uzņēmumu vadītāju visās trijās Baltijas valstīs neuztver sekas, kas viņiem tiek nozvejotas, kā ievērojamas. "Saskaņā ar pētījuma datiem, mazāki un jaunāki uzņēmumi proporcionāli vairāk iesaistās ēnu ekonomikā nekā lielāki un vecāki uzņēmumi'. Tomēr atšķirības uzņēmumu lieluma kategorijās nav skaidri izteiktas; daži lieli uzņēmumi arī ievērojami veicina ēnu ekonomiku.'

Arī 2016. gadā uzņēmēji visās trijās Baltijas valstīs bija relatīvi apmierināti ar Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbību un samērā neapmierināti ar valdības nodokļu

⁶⁶ *Determinants of Shadow Economy: Theory and Evidence* Pieejams: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/Kanniainen.pdf> (Skatīts 10.05.2018)

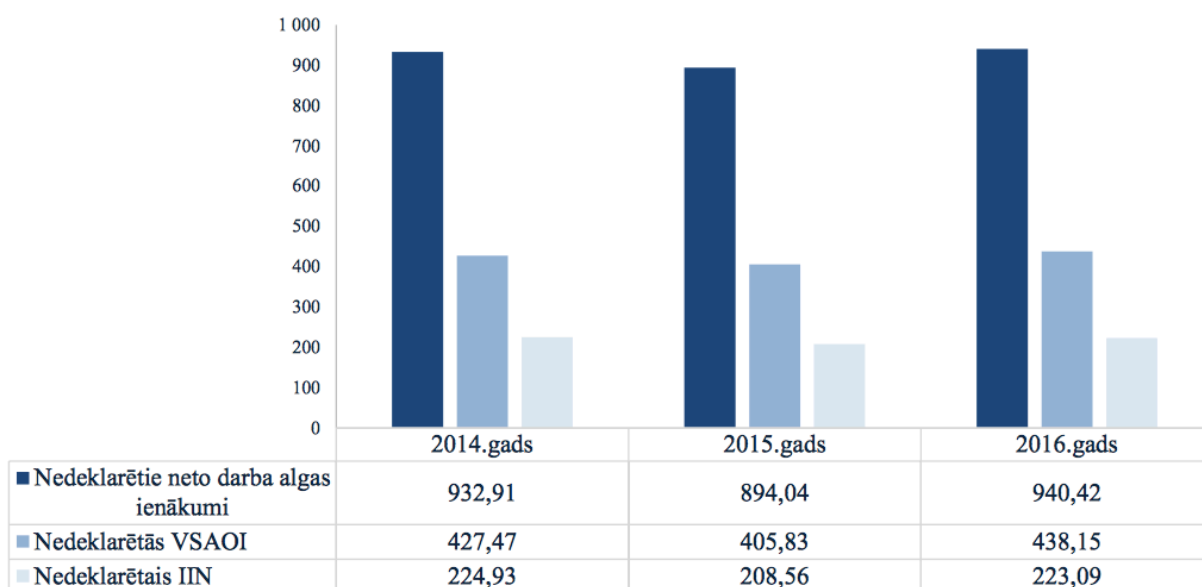
⁶⁷ turpat

⁶⁸ turpat

politiku un atbalstu uzņēmējiem. Apmierinātība ar VID Latvijā 2016. gadā ir samazinājusies salīdzinājumā ar periodu no 2012. līdz 2015. gadam, kad uzņēmēju apmierinātība bija gandrīz nemainīgi augsta. Tāpat arī Latvijas uzņēmumu vadītāju apmierinātība ar valdības nodokļu politiku ir ievērojami samazinājusies un ir relatīvi zemāka nekā citās Baltijas valstīs. Kopumā Latvijas uzņēmumi ir mazāk apmierināti nekā viņu Igaunijas un Lietuvas kolēģi, un tas pamatā izskaidro augstāko ēnu ekonomikas līmeni Latvijā.

Pētījuma rezultāti pierāda, ka tā sauktā nodokļu morāle visās trīs Baltijas valstīs ir augsta. Tas nozīmē, ka uzņēmēji neuzskata, ka izvairīšanās no nodokļu maksāšanas "ja ir iespēja", vienmēr būtu attaisnojama uzvedība. "Mēs izmantojam dažādus rādītājus (gan tiešo, gan netiešo), lai novērtētu attieksmi uzņēmumu vadītāju pret sabiedrību, kas pieder, kā arī savu attieksmi pret izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Viss noved pie secinājuma, ka uzņēmuma vadītāji Latvijā ir savas valsts patrioti un bieži drīzāk vada mierīgu dzīvi, nemaksājot nodokļus. Tātad, ne tik daudz kampaņas par lietderību maksājot nodokļus, bet gan mērķtiecīgus pasākumus, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi, ir instrumenti, ka politikas veidotājiem vajadzētu strādāt vairāk, "uzsver Dr. Arnis Sauka. Pētījuma rezultāti liecina, ka darbs pie ēnu ekonomikas samazināšanas būtu jāturpina ne tikai Latvijā, bet arī Lietuvā un Igaunijā, kur ir reģistrētas vairākas negatīvas tendences par faktoriem, kas ietekmē ēnu ekonomiku. Latvijā uzņēmumu vadītāji uzskata, ka būtu svarīgi strādāt pie nodokļu sistēmas uzlabošanas un samazināt neskaidrību par regulējuma politiku.⁶⁹

⁶⁹ *SSE Pētījums Ēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs.* Pieejams: <http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/> (Skatīts 03.05.2018)

att. 2.3 VID zaudētie ieņēmumi nodokļos ēnu ekonomikas dēļ⁷⁰

Pēc pieejamajiem statistikas datiem VID mājaslapā par pēdējiem gadiem, var novērot, ka ēnu ekonomikas apmērs atkal palēnām aug, un 2016.gadā tas IIN bijis 223,09 tūkst. EUR apmērā no kopējiem 940,45 tūkst EUR, vadoties pēc attēla 2.4

Diagramma attēlā 2.3 arī uzskatāmi attēlo to, ka lielākais ēnu ekonomikas īpatsvars, kā arī tā pieaugums ir vērojams tieši darbaspēka nodokļa sektorā. Autore izsaka viedokli, ka tas varētu būt dažādu iemeslu dēļ, taču kā vienu no tiem izskata iespējamību, ka Latvijas nodokļu sistēma ne vienmēr rada Latvijas uzņēmumiem draudzīgu vidi, kā arī bieži vien uzņēmumi cenšas nelegāli izvairīties no nodokļu nomaksas konkurences dēļ, jo bieži vien uzņēmums, kurš nedeklarē savus ienākumus, algu izmaksas u.c. ar darbaspēku saistītos nodokļus, var atļauties piedāvāt patērētājam zemākas un izdevīgākas cenas pakalpojumiem, precēm u.c., tādējādi netieši piespiežot konkurentu uzņēmumus arī nodarboties ar ēnu ekonomiku lai netiktu izspiesti no tirgus. Šāda darbība ne tikai veido robus Latvijas valsts budžetā, bet arī krietni kropļo valsts ekonomiku un darba tirgu, vairojot korupciju un palielinot ēnu ekonomikas īpatsvaru.

⁷⁰ Diagramma veidota pēc VID statistikas datiem par ēnu ekonomiku. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/neskatoties-uz-stabilo-ekonomikas-izaugsmi-enu-ekonomika-latvija-ir-pieaugusi-par-13> (Skatīts 08.05.2018)

Lai varētu dziļāk izprast ēnu ekonomikas ietekmi uz nodokļu veidotu kopbudžetu, autore izvēlējusies apskatīt VID apkopotus datus par 2016., 2017. un 2018. gada ieņēmumiem un VID plāna izpildi administrēto kopbudžeta ieņēmumus, kā arī lai varētu radīt izpratni par to, kā tieši ēnu ekonomika ietekmē nodokļu budžetu valstī.

Dati par 2016. gadu pēc VID informācijas ir sekojoši:

‘Valsts ieņēmumu dienests (turpmāk – VID) informē, ka VID administrēto kopbudžeta ieņēmumi 2016.gadā ir par 88,61 milj. EUR jeb 1,1 % vairāk nekā tika plānots. Salīdzinot ar 2015.gadu, ieņēmumi ir palielinājušies par 7,3 % jeb 544,31 milj. EUR, kas ir lielākais pieaugums pēdējo četru gadu laikā (2013.gadā – 5,5 %, 2014.gadā – 3,7 % un 2015.gadā – 5,5 %).

Pēc apjoma lielākais ieņēmumu pieaugums 2016.gadā ir valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām (par 175,61 milj. EUR jeb 7,4 %), ko nodrošināja kā 2016.gadā ieviestais solidaritātes nodoklis, kas tiek ieturēts no darba ienākumiem virs 48 600 EUR gadā valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likmes apmērā un iemaksāts vienā kontā kopā ar valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, tā arī darba ienākumu palielināšanās. Jāatzīmē, ka darba ņēmēju skaits pie vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā strādājošiem nodokļu maksātājiem samazinās.⁷¹

Pēc apjoma lielākā nodokļa plāna neizpilde ir iedzīvotāju ienākuma nodoklim (par 10,71 milj. EUR jeb 0,7 %), kas skaidrojama ar straujo no iedzīvotāju ienākuma nodokļa atmaksātās summas pieaugumu, kas savukārt galvenokārt skaidrojama ar lielāku iedzīvotāju aktivitāti deklarējot attaisnotos izdevumus par izglītību un medicīnas pakalpojumiem. 2016.gadā no iedzīvotāju ienākuma nodokļa atmaksāti 92,54 milj. EUR, kas ir par 18,13 milj. EUR jeb 24,4 % vairāk nekā 2015.gadā.’

Savukārt 2017.gada apkopojums norāda uz sekojošo:

‘Valsts ieņēmumu dienesta (VID) administrētie kopbudžeta ieņēmumi 2017.gadā ir 8,62 miljardi EUR, kas ir par 0,60 miljardiem EUR jeb 7,5 % vairāk nekā 2016.gadā. Tādējādi VID administrēto kopbudžeta ieņēmumu plāns 2017.gadam izpildīts 101,1 % apmērā. To galvenokārt veicināja četru lielāko nodokļu (valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu, pievienotās vērtības nodokļa, iedzīvotāju ienākuma nodokļa un akcīzes nodokļa) ieņēmumi.

Ieņēmumu pieauguma temps 2016.gadā un 2017.gadā bija visai līdzīgs. Tomēr, atšķirībā no 2016.gada, kad straujāk pieauga nenodokļu ieņēmumi, pērn pieaugumu

⁷¹ *VID kopsavilkums par 2016.gadu.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2016gada-12-menesos> (Skatīts 30.04.2018)

nodrošināja tieši nodokļu ieņēmumi. 2017.gadā nodokļu ieņēmumi, salīdzinot ar 2016.gadu, palielinājušies par 0,67 miljardiem EUR jeb 8,8 %.

Sākot ar 2017.gada februāri, salīdzinot ar 2016.gada attiecīgo periodu, palielinās ienākumus saņēmušo darba ņēmēju skaits (2016.gadā bija vērojama pretēja tendence). Tas kopā ar darba ienākumu pieaugumu veicināja valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu un iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumu palielināšanos un plāna izpildi.⁷²

Pēc augstāk apskatītās informācijas autore uzskata, ka pastāv iespēja, ka palielinoties nodokļu budžetam palielinās arī ēnu ekonomikas lielums. Taču ņemot vērā to, ka pērn nodokļi tika aprēķināti pēc cita principa, autore izvēlējās arī apskatīt datus par 2018.gada pēdējiem 4 mēnešiem, kurā tika ieviesta reforma par progresīvu IIN nodokli.

2018.gada VID dati ir sekojoši⁷³:

‘Valsts ieņēmumu dienesta (VID) administrētie kopbudžeta ieņēmumi 2018.gada četros mēnešos ir 2,87 miljardi EUR, kas ir par 0,23 miljardiem EUR jeb 8,9 % vairāk nekā 2017.gada četros mēnešos.

2018.gada aprīlī būtiski palielinājušies uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi. Šī gada četros mēnešos uzņēmumu ienākuma nodokļa ieņēmumi, salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, palielinājušies par 13,72 milj. EUR jeb 10,1 %, tādējādi nodrošinot plāna izpildi.

Ieņēmumu plāns ir izpildīts arī attiecībā uz akcīzes nodokļa ieņēmumiem, kas 2018.gada četros mēnešos, salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, palielinājušies par 33,31 milj. EUR jeb 12,2 %. Akcīzes nodokļa ieņēmumos 2018.gada četros mēnešos 53,8 % ir ieņēmumi par naftas produktiem. Salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, tie ir palielinājušies par 17,69 milj. EUR jeb 12,0 %. Tas skaidrojams gan ar patēriņa pieaugumu, gan nodokļa likmes palielināšanu gandrīz visiem ar akcīzes nodokli apliekamiem naftas produktiem.

Pievienotās vērtības nodokļa ieņēmumi 2018.gada četros mēnešos, salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, ir palielinājušies par 54,92 milj. EUR jeb 8,3 % (pagājušā gadā pieaugums bija 7,7 %). No pievienotās vērtības nodokļa 2018.gada četros mēnešos

⁷²*Budžeta ieņēmumu izpilde 2017.gadā.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2017gada-12-menesos> (Skatīts 01.05.2018)

⁷³*Budžeta ieņēmumu izpilde 2018.gadā.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2018gada-4-menesos> (Skatīts 01.05.2018)

atmaksāti 313,06 milj. EUR, kas ir par 9,12 milj. EUR jeb 3,0 % vairāk nekā 2017.gada attiecīgajā periodā. Lielākais atmaksātās summas pieaugums ir nodokļu maksātājiem, kuru pamatdarbības veids saistīts ar tirdzniecību un automobiļu vai motociklu remontu.

Ieviešot diferencēto neapliekamo minimumu, būtiski palielinājies no iedzīvotāju ienākuma nodokļa atmaksāto summu apmērs un 2018.gada četros mēnešos no iedzīvotāju ienākuma nodokļa atmaksāti 74,31 milj. EUR, kas ir par 26,10 milj. EUR jeb 54,1 % vairāk nekā 2017.gada četros mēnešos. Straujais atmaksu palielinājums ietekmēja iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumus un tie, salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, ir samazinājušies par 8,06 milj. EUR jeb 1,6 %, negatīvi ietekmējot ieņēmumu plāna izpildi.

Lai gan valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu ieņēmumi 2018.gada četros mēnešos, salīdzinot ar 2017.gada četriem mēnešiem, palielinājušies par 117,72 milj. EUR jeb 13,5 % (pagājušā gadā pieaugums bija 9,6 %), tomēr tie par 5,28 milj. EUR jeb 0,5 % atpaliek no 2018.gada četru mēnešu ieņēmumu plāna.

Jāatzīmē, ka darba devēju šī gada pirmajos četros mēnešos sniegtā informācija par darba ņēmēju ienākumiem liecina, ka vidējie darba ienākumi vienam nodarbinātajam mēnesī palielinājušies par 8,7 %, kā arī ir palielinājies vidējais darba ņēmēju skaits.⁷⁴

Pēc šīs informācijas var izteikt minējumu, ka uzskati par to, vai progresīvais nodoklis rada pozitīvu ietekmi uz esošo nodokļu politiku, var dalīties. Apkopotā informācija norāda uz to, ka ieņēmumi kopbudžetā palielinās, neskatoties uz to, ka daudz darba ņēmējiem šogad nodokļu likme būs zemāka, nekā pērn, atkarībā no darba samaksas lieluma. Lai gan valsts interesēs šis nodoklis rada pozitīvu ietekmi, ir par agru spriest kādu ietekmi tas atstās darba ņēmēju vidū. Lai radītu iespaidu par to, kā tas darbosies apliekot reālas algas, nepieciešams veikt aprēķinus un izskatīt kādas izmaiņas sniedz šī jaunā reforma. Vadoties pēc dotajiem skaitļiem autore arī min, ka pieaugums 4 mēnešu griezumā ir 8,3%, taču neizslēdz iespējamību, ka tas varētu būt noticis arī nodokļu pārmaksas rezultātā. Autore uzsver, ka no IIN atmaksāti 121,44 milj. EUR par 2017.gadu, kas ir par 31,2 % vairāk nekā 2016.gadā. Šādi dati liecina par to, ka IIN nodokļu reformām mainoties netiek pareizi aprēķināti, kas rezultātā nodokļu pārmaksā, tādā veidā netieši kreditējot valsti un 'ņemot' naudas līdzekļus no nodokļu maksātājiem. Nodokļu atmaksa tiek veikta tikai nākamā taksējamā gada martā, tādēļ tas varētu būt pamatots iemesls, ka nodokļu maksātāji varētu skeptiski skatīties uz valsts likumdošanu par IIN.

⁷⁴ *Budžeta ieņēmumu izpilde 2018.gadā.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2018gada-4-menesos> (Skatīts 01.05.2018)

Kā jau iepriekš tika izskatīts, nodokļu maksātāju skepse un neuzticība valdības darbībai var rezultēt ēnu ekonomikas sekmēšanā, kas rada plaisu nodokļos. Pēc 2016.-2018.gadu nodokļu statistikas izskatīšanas var redzēt salīdzinoši korelētu kustību, ēnu ekonomikas pieaugumu, kas norāda uz to, ka darba ņēmēju vidū ienākumiem pieaugot bieži vien varētu ietekmēt ienākumu deklarēšanas neveikšanu, lai vairāk no ieņēmumiem paturētu sev savā labā. Mainoties nodokļu likmes uzstādīšanai sekas var būt dažādas, tādēļ ir svarīgi izskatīt jaunās reformas labumu gan no valstiskās, gan darba ņēmēju puses, jo kā tika secināts, ir svarīgi darba ņēmēju vidū norādīt uz to, ka grozījumi tiek veikt labklājības celšanai un uzlabošanai.

2.3.IIN progresīvā nodokļa statistiskā analīze

Lai izpētītu un spētu analizēt IIN Latvijā, ir nozīmīgi izpētīt reformas, kas ieviestas hronoloģiski pēdējās, tātad, galvenais fokuss šajā nodaļā ir uz pēdējo reformu, koncentrējot analīzi uz iepriekš minēto progresīvo IIN likmi. Lai veiksmīgi konstatētu tekošās problēmas un spētu konstruktīvi pieņemt lēmumu par iespējamiem risinājumiem nepilnībām progresīvajā nodoklī, autore veica aprēķinus dažādām iedzīvotāju algu grupām, sākot ar iedzīvotājiem, kas saņem minimālo algu, kā arī iedzīvotājiem, kas saņem vidēju algu.

2018. gada IIN likmes pēc progresīvās likmes ieviešanas ir sekojošas⁷⁵:

- ienākumam līdz 20 004 *euro* – **20 %**;
- ienākumam no 20 004 eiro līdz 55 000 *euro* – **23 %**;
- ienākuma daļai, kas pārsniedz 55 000 *euro* – **31,4 %**.

Autore vēlas uzsvērt, ka šīs likmes ir vienkāršotas, un zem tām ir dažādi kritēriji, kas ir spēkā, aprēķinot katra darba ņēmējam individuālu IIN. Piemēram, ja darba ņēmējs ir darbinieks mikrouzņēmumā, valsts noteikusi, ka IIN noteikts no MU apgrozījuma⁷⁶, kas varētu mazināt IIN darba ņēmēju vidū, turpretī ja darbinieks strādā parastā uzņēmumā, nodokļu nomaksa var atšķirties pēc dažādiem kritērijiem, kā, piemēram, ja darbinieks nav iesniedzis darba algas grāmatiņu, neskatoties uz darba ņēmēja ienākumiem, IIN likme tiks piemērota sākot no 23%. Izmaiņas arī nesīs neapliekamais minimums, kas pacelts uz 200

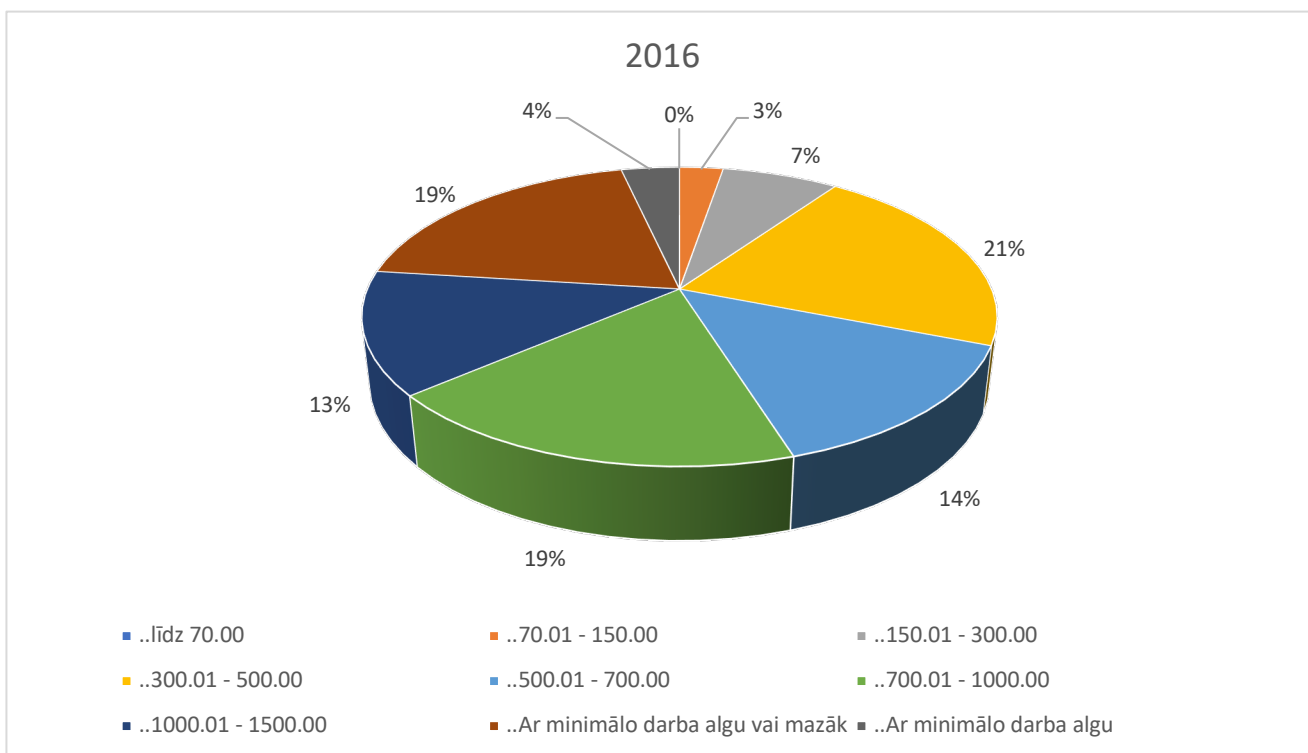
⁷⁵ Iedzīvotāju ienākuma nodokļu likmes. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/iedzivotaju-ienakuma-nodokla-likmes> (Skatīts 02.05.2018)

⁷⁶ MU nodokļa izmaiņas 2018.gadā. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/291274-mikrouzņēmumu-nodokla-izmainas-no-2018-gada-2017> (Skatīts 20.05.2018)

EUR, ņemot vērā, ka pērn tas bija 115 EUR. Latvijas FM plānā⁷⁷ ir palielināt 2019.gadā to līdz 230 EUR, taču ar 2020.gadu sasniegt jau 250 EUR apmērus, ko autore uzskata par pozitīvu soli iedzīvotāju-nodokļu maksātāju labklājības virzienā.

Jābilst, ka neskatoties uz to, ir jāņem vērā, ka iedzīvotāju ienākumi savā starpā krasi atšķiras, tādēļ nepieciešams veikt ieskatu šī brīža situācijā lai spētu spriest par nodokļu sloga stratēģisku lielumu.

Izpratnei par iedzīvotāju īpatsvaru dažādos ienākumu līmeņos procentuāli uz visu darba ņēmēju fona, autore izvēlējās statistikas datus kas atspoguļo dažādus ienākumu lielumus pēdējo gadu laikā.

2.4 att. Iedzīvotāju ienākumu īpatsvars % 2016.gadā Latvijā⁷⁸

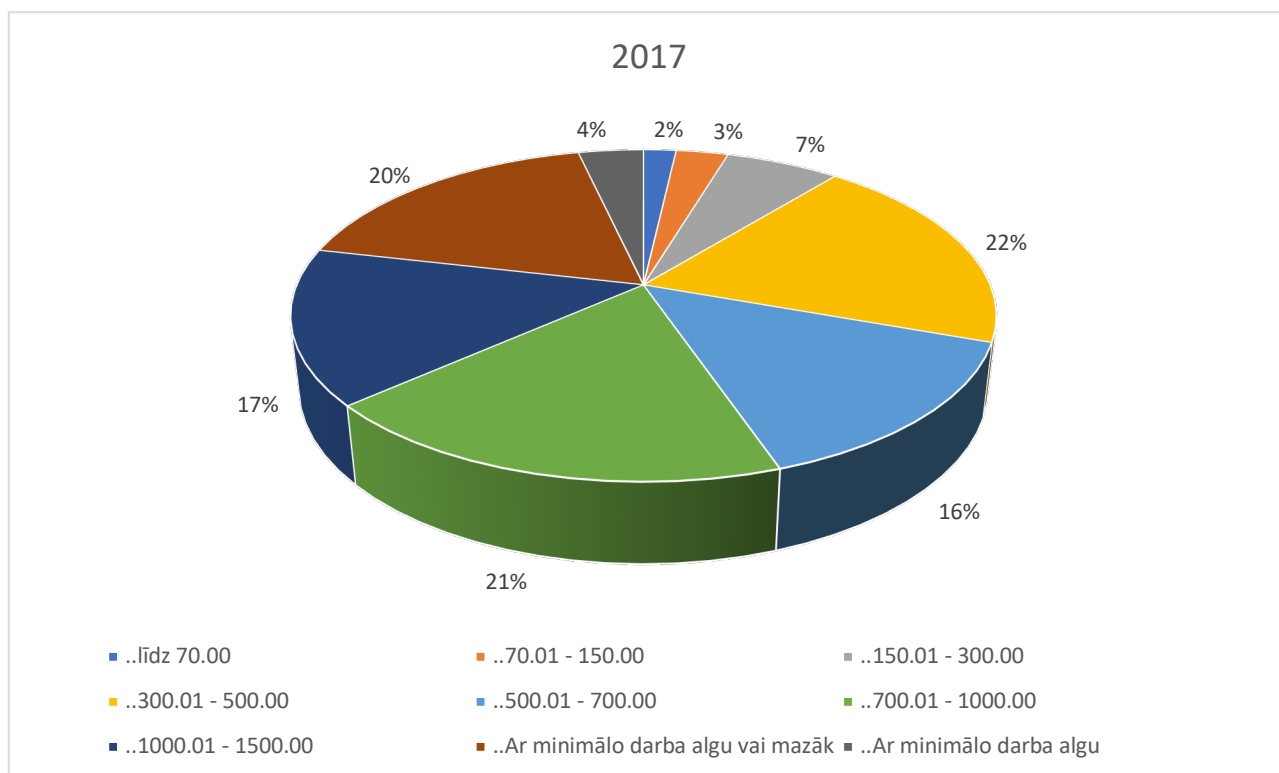
Lai labāk izprastu ienākumu lielumu īpatsvaru starp iedzīvotājiem, autore izvēlējās salīdzināt pēdējo pieejamo gadu datus ko piedāvā VID⁷⁹, lai redzētu pēc statistikas cik liela daļa no iedzīvotājiem patiesībā tiks ietekmēti ar jauno progresīvo IIN.

⁷⁷ *Latvijas nodokļu izmaiņas 2018.gadam* Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/ko-latvija-nesis-2018.-gads-izmainas-nodoklos-pabalstos-pensijas.a262484/> (Skatīts 20.05.2018)

⁷⁸ *Autores veidota diagramma pēc VID mājaslapas piedāvātiem datiem.* Pieejams: www.vid.gov.lv (Skatīts 02.05.2018)

⁷⁹ *Darba samaksas dati darba ņēmējiem pēc ienākumu īpatsvara* Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/DS0150_euro.px/table/tableViewLayout2/?rxid=89fa53c2-5ff7-456f-aae4-c4274cf3b2aa (Skatīts 02.05.2018)

Kā redzams VID piedāvātajos statistikas datos 2.4 attēlā, 2016. gadā ar vislielākais iedzīvotāju īpatsvars pelnīja algas apmēros no 700EUR līdz 1000EUR, taču vismazākais procentuālais skaits vērojams algas ienākumu apmēros zem 70 EUR, kas sastāda mazāk par 1% no visu darba ņēmēju iedzīvotāju kopskaita. Neto ienākumos mēneša griezumā 2016.gadā naudas apmēros no 1000 EUR līdz 1500 EUR pelnīja 13%, taču par lielāku algu dati nav norādīti. No redzamās diagrammas var secināt, ka progresīvā IIN likme ietekmēs salīdzinoši mazu darba ņēmēju skaitu, jo darba ņēmēji, kas pelna vairāk par 4585 EUR ir salīdzinoši procentuāli ļoti maz uz pārējo darba ņēmēju fona, tādēļ no iedzīvotāju viedokļa šis nodoklis darba ņēmējiem var būt izdevīgs. Autore piebilst, ka reāli aprēķināt cik izdevīga būs progresīvā IIN likme nevar precizēt, tādēļ ka MK ieviestais diferencētais minimums katram darba ņēmējam ir aprēķināts individuāli.

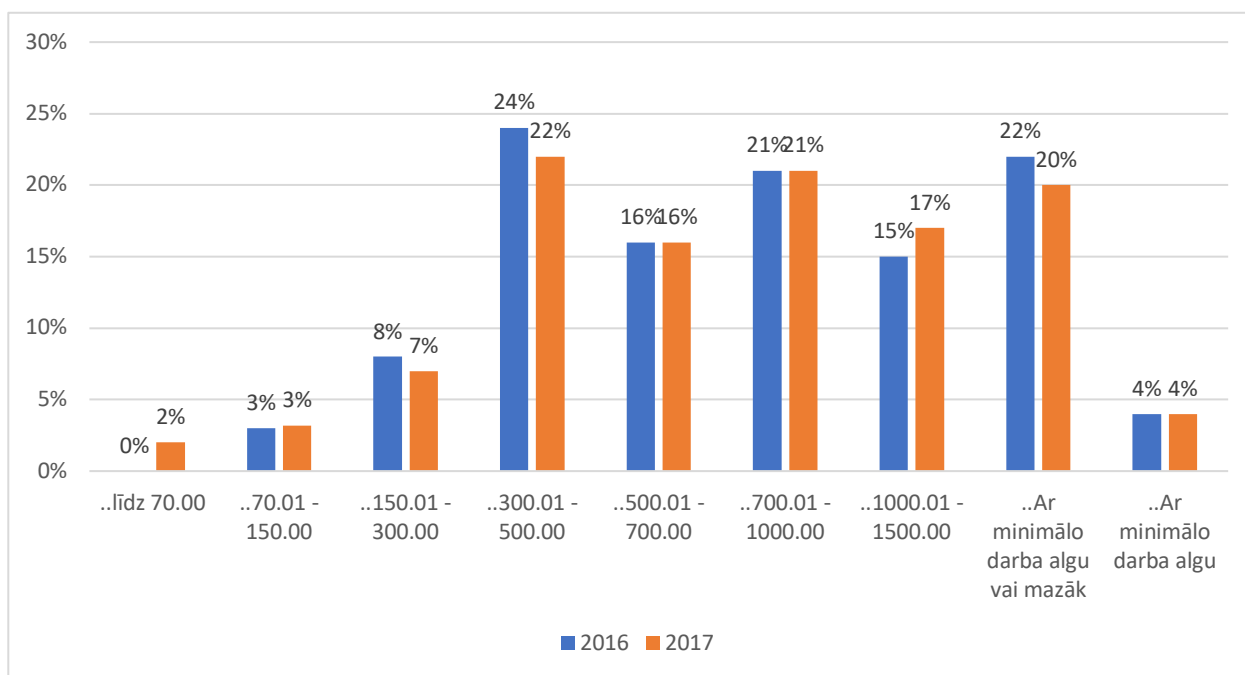
2.6 att. Iedzīvotāju ienākumu īpatsvars % 2017.gadā Latvijā⁸⁰

2017.gada VID veiktajā statistikas apkopojumā⁸¹ 2.6 attēlā ir redzamas nelielas izmaiņas procentu sadalījumā, taču izmaiņas nav drastiski lielas. Joprojām mazāko algu,

⁸⁰ Autore veidota diagramma pēc VID mājaslapas piedāvātiem datiem. Pieejams: www.vid.gov.lv (Skatīts 02.05.2018)

⁸¹ Darba samaksas dati darba ņēmējiem pēc ienākumu īpatsvara Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/DS0150_euro.px/table/tableViewLayout2/?rxid=89fa53c2-5ff7-456f-aae4-c4274cf3b2aa (Skatīts 02.05.2018)

kas ir zem 70 EUR, saņem procentuāli mazs darba ņēmēju īpatsvars, kas uz pārējo fona sastāda vien 2%. Lielāko īpatsvaru sastāda Iedzīvotāji ar neto ieņēmumiem mēnesī no 700,01 EUR līdz 1000 EUR ar 21% darba ņēmēju īpatsvaru uz kopējā fona, taču ar neto algām, kas pārsniedz 1000,01 EUR sliekšni pēc dotajiem statistikas datiem 17%. Kā jau autore iepriekš minēja, progresīvā IIN likme nemainīt daudz darba ņēmēju vidū, vadoties pēc statistikas datiem. Pārsvārā likme paliktu 23%, vai arī darba ņēmējiem ar zemāku atalgojumu tā būtu 20%, ja darba ņēmēji ir iesnieguši savu algas grāmatiņu esošajā darba vietā. Autore vēlreiz uzsver, ka lielākās izmaiņas varētu sagaidīt tieši darba ņēmēji, kam mainīsies neapliekamais minimums, jo diferencētais minimums katram ir izstrādāts pēc vienotas formulas individuāli un daudz darba ņēmējiem izmaiņas noteiks tieši neapliekamais minimums.

2.6 att. Iedzīvotāju ienākumu īpatsvars % 2016/2017.gadā Latvija⁸²

2.6 attēls atspoguļo salīdzinājumu darba ņēmēju vidū un procentuāli norāda uz to, kādas ienākumu līmeņa atšķirības un kā tās mainījušās pēdējo 2 gadu laikā. Diagrammā var redzēt, ka par 2% ir krities ieņēmumu skaits 2017.gadā, kas atspoguļo ienākumu lielumu 300.1 EUR līdz 500 EUR pirms nodokļu nomaksas, taču ir audzis ienākumu līmenis sektorā no 1000.01 EUR līdz 1500 EUR, kas, savukārt, palielinājies par 2%

⁸² *Autores veidota diagramma pēc VID mājaslapas piedāvātiem datiem. Pieejams: www.vid.gov.lv (Skatīts 02.05.2018)*

2017.gadā. Diemžēl ir redzams, ka arī palielinājies darba ņēmēju skaits, kas neto ienākumos saņem zem 70 EUR mēnesī, pret iepriekšējo procentu, kas bija mazāks par 1%. Var izdarīt secinājumus, ka spriežot pēc ienākumu lieluma valstī nedaudz uzlabojas situācija darba ņēmēju vidū, jo palēnām palielinās neto darba algu lielums. Skatoties no progresīvā IIN likmes puses, VID statistikas datus joprojām nav pieejams procentuāls lielums iedzīvotājiem ar ļoti augstu atalgojumu, tādēļ var izdarīt secinājumus, ka procentuālais skaits tādiem darba ņēmējiem ir mazs un darba ņēmēji, kurus tas ietekmēs, ir skaitliski ļoti neliela vienība. Kā jau autore iepriekš minēja, lielākās izmaiņas sagādās tieši neapliekamais minimums, jo daudz iedzīvotājiem bez apgādājamiem būs 0,00 EUR, ja vien netiks iesniegtas individuālās deklarācijas ar attaisnotiem izdevumiem.

Uzsverot svarīgāko no analizētajiem datiem ir pamats apgalvot, ka šobrīd progresīvā IIN likme, iespējams, strādā valsts budžeta labā proporcionāli vairāk, nekā darba ņēmēju labklājības labā. Protams, ir paceltas minimālās algas un salīdzinoši dažādotas IIN likmes, taču pēc aplūkotajiem datiem var secināt, ka šobrīd palielinās iedzīvotāju īpatsvars darba ņēmēju vidū gan ar ļoti zemām, gan augstām algām, tādējādi mazinot 'vidēju' ienākumu īpatsvaru. Tas varētu norādīt uz ekonomiskās nevienlīdzības augšanu jeb labklājības plaisu kas šķel sabiedrību, nošķirot trūcīgos un mazāk pelnošos no iedzīvotājiem, kas skaitās tuvāk turīgāko iedzīvotāju kategorijai.

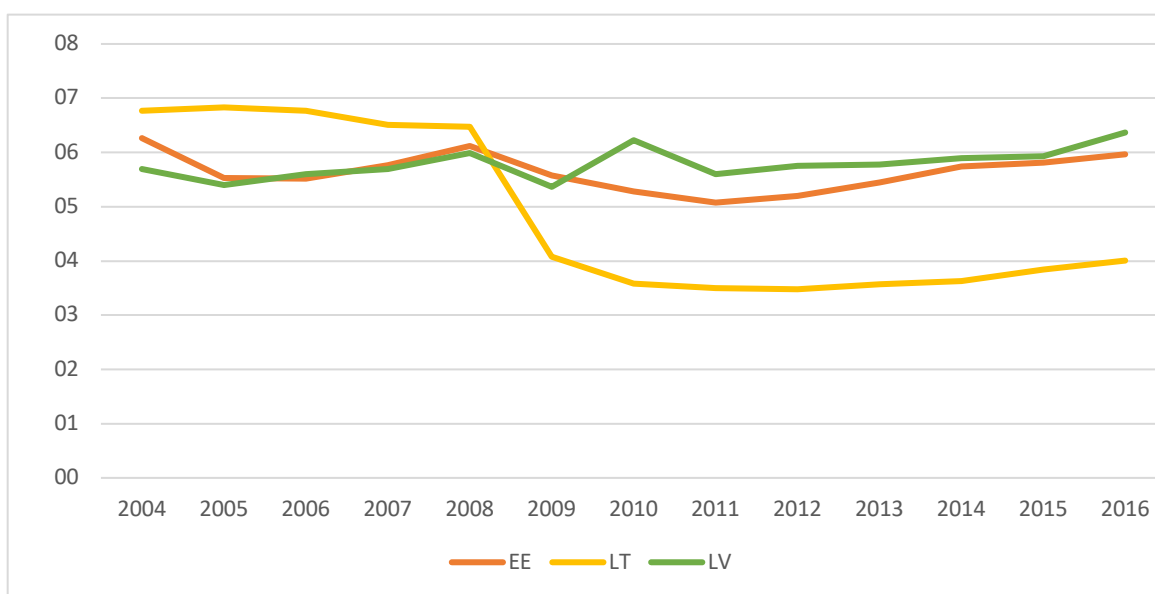
Autore uzskata, ka šī labklājības plaisa nav problēma tikai Latvijā, tādēļ to nesaista ar jaunās reformas ieviešanu, taču joprojām arī šo uzskata par nopietnu problēmu Latvijas ekonomikā. Savukārt, pēc nodokļu reformas izskatīšanas autore par galveno klupšanas akmeni progresīvā IIN uzskata sarežģīto likmju noteikšanu. Šai reformai nav izdevies sasniegt viegli saprotama nodokļa būtību un darba ņēmējiem var raisīt neuzticību valsts vadībai, kas, kā jau iepriekš minēts, var sekmēt ēnu ekonomikas pieaugumā. Tāpat arī ir diskutējams par to, ka dažādu kritēriju dēļ daudz darba ņēmēji paliks bez neapliekamā minimuma, kas varētu šķīst kā negodīgs un nevienlīdzīgs nodokļu sloga sadalījums. Taču autore saskata arī dažas pozitīvas lietas, kā, piemēram, ir pieaugums gan neapliekamajā minimumā, gan attaisnotajos izdevumos, tādējādi norādot uz to, ka tiek izskatīts nepieciešamais labklājības uzlabošanai.

Pēc izskatītajiem jauninājumiem darbaspēku nodoklī var saskatīt dažādus faktoros, kas varētu apgrūtināt darba ņēmēju nodokļu samaksu. Ņemot vērā nepaliekamo minimumu, atvieglojumus un diferencēto minimumu, autore uzskata, ka daudz nodokļu maksātāji varētu taksācijas perioda beigās palikt valstij parādā nodokļus. Respektīvi, gada neapliekamais minimums tiek aprēķināts pēc VID prognozējumiem, kas ir veikti pēc iepriekšēja taksācijas perioda ieņēmumiem, taču, mainoties iedzīvotāju ienākumiem un

neapliekamā minimuma lielumam, VID taksācijas gada periodā to nepiefiksē, līdz ar to grāmatvedībā joprojām tik iemaksāts IIN pēc iepriekš veiktajiem aprēķiniem. Šādā situācijā valstij tiek iemaksāti mazāk nodokļi, nekā nepieciešams, kas rada situāciju, ka darba ņēmējs paliek parādā nodokļus, radot priekšstatu par nestabilu un nelīdzsvarotu nodokļu sistēmu. Ar šo situāciju arī sarežģīti cīnīties, jo VID neparedz nepiemērot neapliekamo minimumu darba ņēmējiem, kuru atalgojums pirms taksācijas perioda ir zem 1000 EUR mēnesī (jeb šis minimums tiek piemērots darba ņēmējiem, kas iepriekšējā taksācijas periodā pelnījuši zem 12000 EUR divpadsmit mēnešu periodā).

2.4. IIN analītiskais salīdzinājums Baltijas valstīs

Pamatotam Baltijas valstu analītiskajam raksturojumam, kā arī salīdzinājumam, autore izvēlējusies nedaudz paplašināt pētāmo gadu periodus vadoties pēc pieejamiem statistikas datiem dziļākas izpratnes un detalizētāka pētījuma dēļ. Lai sasniegtu argumentētu analīzi, tika apkopota informācija par IIN īpatsvaru uz pārējo iekasēto nodokļu fona valsts kopbudžetos, kā arī apskatīts ieņemto IIN lielums starp Baltijas valstīm savā starpā. Spējai izprast šo procentuālo atšķirību autore izvēlējās arī aplūkot pēdējo gadu noteiktās darbaspēku nodokļu likmes augstāk minētajās Baltijas valstīs, kas sevī iekļauj ne tikai IIN, bet arī VSAOI, kas arī visās trīs valstīs ir obligāti noteikts maksājums.

2.7att. IIN ienākumi izteikti % pret valsts IKP⁸³

⁸³ autores veidots grafiks veidots pēc eurostat.com datiem

2.7 attēlā ir attēloti IIN ienākumi katrā Baltijas valstī salīdzinot tos ar valsts IKP. Autore norāda, ka šobrīd procentuāli zemākie ienākumi līdz 2016.gada ir vērojami Lietuvai, un, lai gan Igaunijas IIN ienākumi procentuāli ir salīdzinoši tuvi Latvijai, Latvija uz Baltijas valstu fona saņem procentuāli lielākos ieņēmumus no IIN. Latvijas augstais nodoklis tomēr nenorāda uz ekonomisku labklājību, jo Igaunijas minimālā alga ir augstāka nekā Latvijā, taču nodoklis ir zemāks. Lietuvas zems procentuālais īpatsvars ir raksturojams ar tās salīdzinošo zemo minimālo algu. Pēc dziļākas izpētes arī var novērot, ka neapliekamais minimums 2016 gadā bija lielāks, kā arī bērnu pabalsts bija augstāks nekā Latvijā, tādēļ joprojām aktuāls paliek jautājums – vai procentuāli ieņemtie IIN pret valsts IKP, kā arī pret kopējo ieņemto budžetu no visiem nodokļiem kopā, spēj norādīt uz valsts ekonomisko labklājību, vienlīdzību un ekonomisko attīstību? Autore uzsver, ka tas ir tikai neliels rādītājs uz pārējo statistikas datu fona, tādēļ ir ārkārtīgi svarīgi apskatīt apkopoto informāciju no dažādiem aspektiem, t.i., gan no valsts ekonomiskā viedokļa, gan nodokļu maksātāju, kā arī no darba devēju puses, lai kopējā sistēma sekmētu valsts ekonomiskajā izaugsmē.

Tabula 2.1

IIN ienākumi procentuāli pret valsts IKP 2012-2016.gadā Baltijas valstīs

	2012	2013	2014	2015	2016
EE	5,2	5,4	5,7	5,8	6,0
LT	3,5	3,6	3,6	3,8	4,0
L V	5,7	5,8	5,9	5,9	6,4

Tabula 2.1 attēlo IIN ienākumus izteiktos procentuāli pret katru valsts IKP, un, kā redzams, vismazāk procentuāli valsts budžetā IIN veidā iekasē Latvijas kaimiņvalsts Lietuva, taču autore vēlas minēt, ka Lietuvai arī ir zemākā IIN procentu likme, kas ir 15% uz Latvijas un Igaunijas fona. Latvija, pēc Eurostat⁸⁴ datiem, visus pēdējos gadus proporcionāli iekasējusi visvairāk valsts budžetā procentuāli no visiem iekasētajiem nodokļiem, kas 2016.gadā bijis 6,4 procenti no IIN, kamēr Igaunija atpaliek no Latvijas ar 6% no valsts kopējā nodokļos iekasētā budžeta, savukārt Lietuva, kā jau autore minēja, uz

⁸⁴ *IIN ienākumi Baltijā*. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics (Skatīts 07.05.2018)

nodokļu kopbudžeta fona IIN iekasējusi vien 4%. Latvijai arī tieši pēdējos gados ir redzams, ka nodokļu likme ir augstāka nekā citām Baltijas valstīm, taču autore uzskata, ka

tas nebūtu jāuztver kā labs rādītājs šajā gadījumā, jo tas varētu veicināt darba ņēmēju motivāciju izvairīties no nodokļu maksājuma, kas ir pretrunā ar iepriekš izskatītajiem nodokļu politikas principiem, kas diskutē par to, ka nodokļu politikai jābūt viegli saprotamai un veicamai bez problēmām, lai iedzīvotājiem nebūtu grūtības tos laicīgi nomaksāt un nodokļu sistēma būtu godīga.

Tabula 2.2

Darbspēka nodokļu likmes 2017.gadā Baltijas valstīs⁸⁵

IIN algota darba ienākumam 2017			
	Igaunija	Latvija	Lietuva
Nodokļa likmes (%)	20	23	15
Neapliekamais minimums (EUR)	180	60	310
Atvieglojums par bērnu (EUR)	150	175	200
VSAOI 2017			
	Igaunija	Latvija	Lietuva
Darba devēja likme (%)	33.8	23.59	27.28- 29.60
Darba devēja maksājumi veselības apdrošināšanai (%)	-	-	3
Darba ņēmēja likme (%)	1.6	10.5	3
Darba ņēmēja maksājumi veselības apdrošināšanai (%)	-	-	6

Tabulā 2.2 pēc datiem⁸⁶ norādītas IIN likmes un VSAOI likmes darba ņēmējiem Lietuvā, Igaunijā un Latvijā, pēc 2017. gada informācijas. No apkopotajiem datiem var secināt, ka Lietuvas nodokļu slogs ir draudzīgākais darba ņēmējam, jo IIN likme ir 15%, kas, savukārt, ir par 5% zemāka nekā Igaunijā, un par 8% zemāka nekā Latvijā. Jāpiemin,

⁸⁵ Autores veidota tabula pēc 'Leinonen' piedāvātajiem datiem 'Nodokļu likmes Baltijas valstīs.'

⁸⁶ Nodokļu likmes Baltijas valstīs. Pieejams: <https://leinonen.lv/jaunumi/jaunumi-2017/nodoklu-likmes-baltijas-valstis> (Skatīrs 29.04.2018)

ka ar 2018.gadu ir veiktas dažas izmaiņas, taču tās arī tiks apskatītas un analizētas, lai izdarītu argumentētus secinājumus par to, kāds nodokļa veids nekaitēs ne darba ņēmējiem, ne darba devējiem, ne valsts budžetam no iekasētajiem nodokļiem. Tikpat svarīgi ir arī noturēt nodokļus tādā līmenī, lai tas neveicinātu ēnu ekonomikas paplašināšanos, un nodokļu maksātāji būtu motivēti tos maksāt savlaicīgi un pilnā apmērā.

Kā secinājumus autore spriež, ka uz Baltijas valstu fona varētu šķist, ka Latvija nedaudz atpaliek no kaimiņvalstīm ar labklājības celšanu saviem iedzīvotājiem. Nodokļu likmes ļoti ilgu laiku ir augstākās Baltijas valstu vidū, un autore nesaskata Latvijas centienus to uzlabot. Apskatot darba devēja likmi Igaunijā un Lietuvā, autore saskata atšķirību tajā, ka likme ir krietni mazāka, kas ir par gandrīz 10 procentiem zemāka nekā Igaunijā un apmēram 5 procentiem zemāka nekā Lietuvā. Tas norāda uz to, ka, galvenokārt, Latvijas iekasē darbaspēku nodokļu lielāko daļu tieši no darba ņēmējiem. Autore uzskata, tas varētu sekmēt darba ņēmēju motivāciju izbraukt no valsts un meklēt darbu citur, kur ir ekonomiski labvēlīgāka vide darba ņēmējiem. Ir jāņem vērā tas, ka darba ņēmēji pelna maz uz uzņēmēju, investoru u.c. iedzīvotāju fona, tādēļ šāda nodokļu sadale rada nevienlīdzību un var radīt neapmierinātību darba ņēmēju vidū, jo no darbaspēka nodokļiem darba ņēmējiem nākas samaksāt visvairāk.

3. NODOKĻU ANALĪTISKIE APRĒĶINI IIN PILNVEIDOŠANAI

3.1. Progresīvā IIN analītiskais aprēķins dažādām ienākumu grupām

Pētot ieviestās reformas 2018.gadā, autore uzskata, ka svarīgs aspekts analīzei būtu ieskats dažādās ienākumu grupās, aprēķinot valstij iemaksātos nodokļus, iedzīvotāju bruto algu pēc nodokļu nomaksas, atvieglojumus (3.1 tabula) u.c.

3.1.tabula

IIN aprēķināts iedzīvotājam ar valstī noteiktu minimālo algu⁸⁷

2018.gads	ALGA (minimālā)
Neto alga	430
Soc.Iemaksas Darba Ņēmēja	47,3
Soc.Iemaksas Darba Devēja	103,59
Neapliekamais minimums	200
Atvieglojums par apgādājamo	200
Ar IIN apliekamais ienākums	0
Darbinieks saņem uz rokas	382,7 (+21% salīdzinot ar 2017)
Izmaksas par darbinieku	533,59 (13,5% salīdzinot ar 2017)

Atsaucoties uz raksta ‘IIN jeb iedzīvotāju ienākuma nodokļa likuma grozījumi 2018’⁸⁸ autore I. Pumpures minēto problēmu ‘Kā arī gaidījām nepieciešamo efektu – tie, kam mazākas algas, maksās nodokļos mazāk, bet tie, kam lielāki ienākumi – maksās vairāk. Tīri principiāli tā sanāk, bet, kad sākam rēķināt, atkal esam strupeclā. Sanāk, ka tie, kam ir vairāki apgādājami, diemžēl, visbiežāk kreditēs valsti, jo katru mēnesi pārmaksās IIN. Un, savu pārmaksu varēs atgūt tikai nākamajā gadā, iesniedzot deklarāciju.’ I. Pumpure pievērš uzmanību svarīgam aspektam, ka gada griezumā visu mēnešu garumā nodokļu maksātāji ar vairākiem apgādājamiem ik mēnesi pārmaksās nodokļu, tādejādi kreditējot valsti un palielinot budžeta ienākumus, savukārt pārmaksātos nodokļus joprojām varēs atgūt tikai pēc nodokļu deklarācijas, kas tiek veikta reizi gadā, pēc 1.marta.

⁸⁷ IIN likuma grozījumu apskate. Pieejams: <https://www.visma.lv/blogs/iin-jeb-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-likuma-grozijumi-2018/> (Skatīts 01.05.2018)

⁸⁸ turpat

IIN aprēķināts iedzīvotājam ar ‘vidējiem’ ienākumiem, pielietojot dubulto aprēķinu⁸⁹

2018.gads	ALGA	
KOPĀ 2000	€1 667,00	€333,00
Soc.Iemaksas DŅ	€183,37	€0,00
Soc.Iemaksas DD	€401,58	€0,00
Neapliekamais minimums	€0,00	€0,00
Atvieglojums par apgādājamo	€600,00	€0,00
Ar IIN apliekamais ienākums	€847,00	€333,00
IIN	€169,40	€76,59
Darbinieks saņem uz rokas		€1 534,01

Kamēr darba alga vienā darba vietā nepārsniedz 1667,00 EUR aprēķini nerada problēmas, taču sarežģījumi aprēķinos sākas brīdī, kad alga ir virs 1667,00 EUR, vai darbinieks strādā pie darba devēja bez algas nodokļu grāmatiņas.

Piemērā, kas parādīts 3.2 tabulā, ja darbinieka alga ir 2000,00 un tiek pieņemts, ka viņam ir iesniegta algas nodokļu grāmatiņa un ir 3 apgādājamo. Neapliekamais minimums viņam nepienāksies, ja arī iepriekš ir saņēmis šādu atalgojumu. Tādā gadījumā grāmatvedis veiks “dubulto” aprēķinu: vispirms aprēķins algai 1667,00 un otrs aprēķins algai virs 1667,00, t.i., 333,00.

Pēc I. Pumpures piedāvātā piemēra var izdarīt secinājumu, ka jaunieviestā reforma IIN likmē ļoti sarežģīs ne tikai grāmatvežu darbu, bet arī sagrozīs izpratni par nodokļu struktūru nodokļu sistēmā.

Autore uzskata, ka nodoklim jābūt daudz vienkāršākam, un, ja tiek pielietots progresīvais IIN, tad tas būtu jāpiemēro konkrētu likmju veidā. Respektīvi, konkrētām nodokļu grupām nepieciešamas konkrētas nodokļu likmes bez liekiem kritērijiem. Šobrīd apjukumu rada arī neapliekamais minimums, kas līdz 440 EUR lielam atalgojumam ir 250 EUR, taču pārsniedzot šo summu tas tiek rēķināts pēc diferencētā minimuma formulas. Darba ņēmējiem, kas mēnesī neto algā saņem 1000 EUR un vairāk, šis atvieglojums piemērots netiek. Pēc autores uzskatiem, konkrētai darba ņēmēju grupai neapliekamo minimumu nepiemērot nav vienlīdzīgas politikas princips, un, lai radītu vienlīdzīgu

⁸⁹ IIN likuma grozījumu apskate. Pieejams: <https://www.visma.lv/blogs/iin-jeb-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-likuma-grozijumi-2018/> (Skatīts 01.05.2018)

politikas shēmu un saglabātu progresivitāti neapliekamais minimums jāpiemēro visiem pēc viena principa. Autore piedāvā diferencētā minimuma piemērošanu visām ienākuma grupām, jo tādējādi tas tiktu piemērots vienlīdzīgi, katram tas būtu aprēķināts individuāli un IIN saglabātu savu progresivitāti.

3.2.IIN analītiskais aprēķins Baltijas valstīs

Lai varētu aprēķināt Baltijas valstu pēdējo gadu IIN autore izvēlējās 2017.gada datus Lietuvas, Igaunijas un Latvijas likmēm, kā arī tiks veikti aprēķini pēc jaunajām reformām kas ieviestas Baltijas valstīs pēc 2018.gada. 1.janvāra.

Kā piemēru autore izvēlējās iedzīvotāju ar valsts minimālo algu, kas, jāpiebilst, katrā valstī atšķiras. Pēc veiktajiem aprēķiniem tika veikts arī savstarpējs salīdzinājums, lai saprastu, kura IIN likme izdevīgāka kuram nodokļu sistēmas dalībniekam.

3.3 Tabula

Baltijas valstu IIN aprēķins pēc noteiktās minimālās algas⁹⁰

	2017 minimālā alga	IIN likme	Maksimālais neapliekamais minimums	IIN	ALGA PĒC IIN
LATVIJA	380	0,23	115	60,95	319,05
IGAUNIJA	470	0,2	180	58	412
LIETUVA	380	0,15	310	10,5	369,5

Lai izprastu nodokļu likmes skaitliskā vērtībā, autore izvēlējās veikt aprēķinus IIN ietekmei uz algu gadījumā, kad nodokļa ņēmējs ir iesniedzis savu algas grāmatiņu pēc 2017. gada IIN nolikuma. Jāņem vērā, ka aprēķinātā alga pēc IIN nav bruto alga, jo lai aprēķinātu bruto algu nepieciešams ņemt vērā arī tādus nodokļu maksājumus kā VSAOI iemaksas u.c. nodokļi kas ietilpst zem darbaspēka nodokļiem. Autores veiktajā piemērā tika aprēķināta alga pēc IIN nomaksas piešķirot valstī maksimālo neapliekamo minimumu, kas bija 2017.gadā. IIN lielums, kā jau tika analizēts iepriekš, Latvijā ir vislielākais, kas uz Igaunijas fona izskatās ne pārāk pozitīvi, ņemot vērā, ka Igaunijas minimālā alga ir par 90

⁹⁰ Autores veidota tabula pēc Eurostat datiem <http://eurostat.com> (Skatīts 02.05.2018)

EUR lielāka par Latvijas 380 EUR mēnesī. Igaunijas IIN pēc neapliekamā minimuma ieviešanas formulā sastādīja 58 EUR no IIN, taču Latvijā šis pats IIN, kas rēķināts pēc tās pašas formulas, ir par 2,95EUR vairāk. Autore piebilst, ka šis aprēķins ir veikts bez apgādājamajiem, un ja nodokļu maksātājam būtu viens apgādājams, tad situācija mainītos, ņemot vērā ka Igaunijā uzstāda papildus atvieglojumu nodokļiem tikai tad, ja ir vismaz 2 apgādājami ģimenē, taču Latvijā un Lietuvā 2017.gadā nodokļu atvieglojumu piešķir par katru apgādājamo.

Pēc veiktajiem aprēķiniem, skaitļus izvēršot procentuāli, 2017.gadā Latvijā darba ņēmējs bez apgādājamā varēja nopelnīt apmēram 83,9% no savas neto algas, kamēr Igaunijā šis procents sastādīja 87,7%, kas ir par 3.7 procentu punktiem augstāk. Lietuva šajā ziņā darba ņēmējiem ir vislabvēlīgākā ar 97,24 %, jeb darba ņēmējs no savas neto algas pēc IIN nomaksas saņēma par 13,28 procentu punktiem vairāk, nekā darba ņēmējs Latvijā.

Ar 2018.gadu šī situācija tika uzlabota visās valstīs, secina autore, veicot aprēķinu minimālajām algām. Latvijā IIN tiek iegūti 89,3% no neto algas, kas pienākas darba ņēmējam ar minimālo algu, taču tas joprojām sastāda mazāko procentu uz kaimiņvalstu fona. Igaunija šajā ziņā ir izsitusies priekšgalā, nosakot, ka minimālais neapliekamais minimums ir 500 EUR mēnesī, līdz ar to darba ņēmējam ar minimālo atalgojumu samazinot nodokli līdz nullei, kamēr Lietuva ir veikusi reformas, kas minimālā atalgojuma saņēmējam bez citiem atvieglojumiem piešķir 99,25% no nopelnītās neto algas. Abas kaimiņvalstis šajā ziņā darba ņēmējiem sniedz par 10% lielāku atalgojumu nekā apskatītajā piemērā.

Baltijas valstu IIN aprēķins pēc noteiktās minimālās algas⁹¹

	2018	IIN likme	Maksimālais neapliekamais minimums	IIN	ALGA PĒC IIN
LATVIJA	430	0,2	200	46	384
IGAUNIJA	500	0,2	500	0	500
LIETUVA	400	0,15	380	3	397

Šajos aprēķinos (3.4 tabula) autore vadījusi pēc jaunajām reformām, kas ieviestas ar 2018. gada 1.janvāri. Tika izmantota iepriekšējā formula [3.1] un rēķināts pēc maksimālā neapliekamā minimuma.

$$BI - AI - NM - A = NAI.$$

$$NAI * likme\% = IIN \quad [3.1]^{92}$$

BI- bruto ienākumi

AI-attaisnotie izdevumi

NM-neapliekamais ienākums

A-atvieglojums

NAI-ar nodokli apliekamais ienākums

IIN-iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Latvijas gadījumā tika izvēlēts augstākais iespējamais neapliekamais minimums tīri analītisku iemeslu dēļ, taču pēc diferencētā neapliekamā minimuma formulas tas katram nodokļu maksātājam/darba ņēmējam atšķiras un tiek aprēķināts katra taksācijas gada sākumā un pielietots visa gada garumā.

⁹¹ *Autores veidota tabula pēc Eurostat datiem* Pieejams: <http://eurostat.com> (Skatīts 07.05.2018)

⁹² *Bruto algas aprēķināšana.* Pieejams: <http://profizgl.lu.lv/mod/book/view.php?id=19904&chapterid=4278> (Skatīts 09.05.2018)

Pēc 2018.gada datiem skaitliski izskatās, ka situācija ir salīdzinoši uzlabojusies, respektīvi, algas situācija pēc IIN nomaksāšanas ir 17% augstāka nekā pērn, turpretim Igaunijas situācija ir uzlabojusies par 18%, kamēr Lietuvas alga palielinājusies tikai par 7%. Pētot šos skaitļus autore arī vēlas piebilst, ka Lietuva ar 2018.gadu ir atcēlusi nodokļu atvieglojumus par apgādājamajiem, taču pieņēmusi spēkā jaunu liku, kas nosaka, ka par katru apgādājamo līdz 18 gadu vecumam valsts izmaksās nodokļu maksātājam 30 EUR mēnesī, kas, pēc autores uzskatiem, savā ziņā veido vienlīdzīgāku priekšstatu.

‘Šādā veidā Lietuvā principā tiek nodrošināts, ka ģimenes ar salīdzinoši zemiem ienākumiem saņem sev paredzētos atvieglojumus par apgādājamiem gadījumos, kad alga ir zemāka par visu atvieglojumu kopsummu (piemēram, Lietuvā pie algas 400 eiro un neapliekamā minimuma 380 eiro apmērā, atvieglojumu par apgādājamo 200 eiro apmērā nemaz nebija iespēja izmantot). Arī Latvijā no 1.marta ieviesta piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta, ja ģimenē ir vismaz 2 bērni vecumā līdz 18 gadiem, taču tā apmērs salīdzinājumā ar Lietuvu ir mazāks (par diviem bērniem 10 eiro, par trīs bērniem 66 eiro, kamēr Lietuvā par diviem bērniem tie ir 60 eiro un par trīs bērniem – 90 eiro ik mēnesi)’ tā bilst ekonomiste E. Kropa.⁹³

‘Lai gan minimālās darba algas pelnītāji Latvijā šogad piedzīvoja būtisku ienākumu pieaugumu – par 20% jeb 58 eiro mēnesī «uz rokas», salīdzinot ar kaimiņvalstu iedzīvotājiem, kas saņem minimālo algu, Latvijā strādājošie pēc visām obligātajām iemaksām, kas sevī ietver ne tikai iedzīvotāja ienākuma nodokli, bet arī VSAOI un citi, mēneša beigās savos maciņos saņem vismazāk. Turklāt, neskatoties uz to, ka Lietuvā minimālā alga ir pat zemāka nekā Latvijā (400 eiro pretstatā 430 eiro), «uz rokas» Lietuvas darba ņēmēji saņem pat par 15 eiro vairāk (361 eiro pretstatā 346 eiro). Šāda situācija izveidojusies augstāka ar nodokli neapliekamā minimuma un zemāka ienākumu nodokļa dēļ. Vislabākā situācija minimālās algas pelnītājiem ir Igaunijā, kur minimālā alga (500 eiro) ar ienākuma nodokli netiek aplikta, un pēc sociālo maksājumu veikšanas, strādājošie saņem 482 eiro, kas ir par 136 eiro vairāk nekā Latvijā.’⁹⁴

Nodokļu eksperte E.Kropa arī min, ka vidēju ienākumu gūstošu darba ņēmēju bruto ienākumi pēc godīgas nodokļu samaksas Igaunijā būs krietni augstāki nekā Latvijā un Lietuvā, jo neskatoties uz to, vai ir vai nav apgādājami, Igaunija tomēr pārsniedz gan

⁹³ Par LR darbspēka nodokļu slogu. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/latvija-joprojam-ir-valsts-ar-augstako-darbaspeka-nodoklu-slogu-baltija-471727> (Skatīts

08.05.2018)

⁹⁴ turpat

Latviju, gan kaimiņvalsti Lietuvu par 100EUR mēnesī. Protams, tas ir pateicoties neapliekamajam minimumam, jo, Igaunijā pelnot minimālo algu IIN praktiski nav jāmaksā. Kā jau iepriekš tika minēts, ar diviem apgādājamajiem zemākos ienākumus gūs Lietuvas darba ņēmēji, taču tas ir jaunās reformas dēļ, kas nosaka, ka par katru apgādājamo nodokļu atvieglojumu vietā tiek piešķirts ikmēneša pabalsts.

‘Savukārt, kas attiecas uz augstāku ienākumu (1500 eiro pirms nodokļu nomaksas) saņēmējiem, tad joprojām vispateicīgākā ir Igaunijas darbaspēka nodokļu politika, kas sola ik mēnesi pat vairāk nekā 100 eiro lielākus ienākumus salīdzinājumā ar Latviju. Kaut arī visās trijās Baltijas valstīs nu ieviesta sistēma ar diferencētu neapliekamo minimumu, Igaunijā ir krietni augstāks algas sliekšnis, pie kura neapliekamais minimums sāk samazināties un līdz kuram tas tiek piemērots (Latvijā šie algu sliekšņi ir 440 līdz 1000 eiro, savukārt Igaunijā - 1200 līdz 2100 eiro)’ min Kropa.

3.3. Progresīvā IIN efektivitāte

Saikne starp nestabilitāti un nodokļu progresivitāti ir atkarīga no stabilitātes un mainīgā lieluma, lai panāktu nodokļu progresivitāti. Arī kapitāla pieplūduma līmenis dažādās progresivitātes pakāpēs neatšķiras. Kad mēs aplūkojam tikai gadījumus, kad ir ietvertas portfeļieguldījumu plūsmas, kādi ir gadījumi, uz kuriem attiecas galvenie teorētiskie argumenti par liberalizāciju un nepastāvību, rezultāti būtiski nemainās.⁹⁵

Šķiet, ka progresīvais ienākumu nodoklis ļauj valstīm iesaistīties pretcikliskajā fiskālajā politikā. Ieņēmumi ir lielāki ar progresīvāku ienākumu aplikšanu ar nodokļiem, kas nozīmē, ka valstis vajadzības gadījumā var iesaistīties ekspansīvā fiskālajā politikā. Progresivitāte ir saistīta ar lielākām izredzēm iesaistīties pretcikliskajā fiskālajā politikā. Trijās no četrām lietām pretcikliskā fiskālā politika ir aptuveni desmit procenti lielāka valstīs ar progresīvāku nodokļu uzlikšanu, nekā valstīs ar mazāk progresīvu nodokļu sistēmu. Šīm valstīm var būt vēlēšanās palielināt sociālos izdevumus, jo ir vairāk egalitāro priekšrocību, par ko liecina tas, ka progresīvie nodokļi ir saistīti ar sistemātiski mazāk ienākumu nevienlīdzību. Vairāk pretciklisku politiku un vairāk egalitāro

⁹⁵ *Progressive tax pros and cons*. Pieejams: <https://brandongaille.com/8-progressive-tax-system-pros-and-cons/> (Skatīts 11.05.2018)

preferenču var palīdzēt izskaidrot, kāpēc ar progresīvu aplikšanu ar nodokļiem ir lielāks deficīts⁹⁶

Daudzi nodokļu maksātāji, it īpaši Amerikā, apgalvo, ka tas pastiprina motivāciju strādāt. Viņi apgalvo, ka pakāpenisks ienākuma nodoklis attur papildu pūles no sabiedrības vislabāk apmaksātajām (un tādējādi arī visproduktīvākajām) dalībniecēm. Tomēr Krievijas pieredze liecina, ka vienīgā nodokļa galvenā vērtība ir tās vienkāršība. Valdības ieņēmumi nepalielinājās, jo krievi pēkšņi noapaļoja plecus un iztaisnoja muguru. Drīzāk Krievijas nodokļu sistēma kļuva vieglāk administrējama un vieglāk izpildāma.⁹⁷

Progresīvais nodoklis palīdz nodrošināt drošības spilvenu pret ienākumu nevienlīdzību.⁹⁸ Var būt svarīgi, lai ikviens varētu ieguldīt sava valdības finansēšanā, bet cik liela summa ir taisnīga? Progresējošā nodokļu sistēmā tiem, kas pelna mazāko summu, ir jāiesniedz vismazākā summa par sniegtajiem pakalpojumiem, saglabājot ienākumu atšķirības tuvāk nekā citādi.

Tā veicina sociālā taisnīguma sistēmu, kas ļauj visiem gūt panākumus. Nauda nevar nopirkt laimi, bet tā pērk ēdienu, apģērbu un pajumti. Ne visi var atļauties šos pamata dzīves pamatvajadzības. Progresīvā nodokļu sistēma palīdz veidot valdību, kas sniedz palīdzību tiem, kam tā nepieciešama, lai ikvienam būtu iespēja īstenot savus sapņus pēc iespējas savām spējām. Tas nodrošina lielāku vispārējo ieņēmumu līmeni. Ja visi saņemtu tādu pašu procentu likmi no saviem ienākumiem, radīties apgriezta nodokļu sistēma. Nabadzīgie sāks maksāt lielāku kopējo ienākumu daudzumu nekā bagātie, radot sistēmu, kurā tiktu savākti mazāk naudas, nevis vairāk naudas. Progresējošā nodokļu sistēma uzņemas vairāk, ja cilvēki dara vairāk, lai visa tauta saņemtu priekšrocības, nevis tikai dažus atlasītos.

Tas cilvēkiem nodrošina drošības tīklu, kurā viņi var darboties. Cilvēka ienākumi samazinās, tāpat arī viņu nodokļu pienākumi. Tas nodrošina zināmu aizsardzības līmeni tām mājsaimniecībām, kuras ir piedzīvojušas negaidītus zaudējumus, neradot vajadzību sniegt sociālos pakalpojumus un programmas, jo vienota vai "taisnīga" nodokļu vide prasa dažus maksājumus noteiktā laikā.

2. ⁹⁶*Can progressive taxation contribute to economic development?*
https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=peri_workingpapers (Skatīts 09.05.2018)

⁹⁷ turpat

⁹⁸ *Progressive tax pros and cons*. Pieejams: <https://brandongaille.com/8-progressive-tax-system-pros-and-cons/> (Skatīts 11.05.2018)

To var interpretēt kā diskriminējošu.⁹⁹ Netiek pieļauts fakts, ka turīgāka persona ir, tad lielākā daļa nodokļu, ko viņi maksās progresīvā nodokļu sistēmā. Tas būtībā uzliek diskriminējošu sodu tiem, kas spēj radīt vairāk no saviem radošajiem spēkiem, prasmēm un talantiem. Atsevišķos veidos progresīvā sistēma pieļauj tikai to, ka josla tiek iestatīta uz noteiktu augstumu, jo nav ieteicams iet augstāku. Tie, kas tikko iekļuvuši jaunā nodokļu kategorijā, var zaudēt papildu ienākumus.

Ja 15% ienākumu tiek aplikti ar nodokli no \$ 25k - \$ 49k līmeņa, tie, kas tikai tikko iekļuvuši jaunā nodokļu kategorijā, var atrasties ar mazāku kopējo naudu nekā tad, ja viņi paliktu zem nodokļu nomaksas.

Tas mudina turīgos, lai viņi nebūtu pārredzami attiecībā uz viņu ienākumiem.

2012. gadā, piemēram, miljardieris investors Warren Buffet ziņoja¹⁰⁰, ka maksā tikai vairāk nekā 17% no viņa kopējiem ienākumiem no nodokļiem. Salīdzinot tajā pašā gadā, progresīvā nodokļu sistēma ASV pieprasīja mājsaimniecībām, kas pārsniedza \$ 35k, bet zemāka par \$ 86k, lai apmaksātu 25% no viņu algas nodokļos. Teorētiski progresīvā nodokļu sistēma var darboties, taču patiesībā turīgie var izmantot alternatīvas ienākumu metodes, ko darba sabiedrība nevar veikt, lai ierobežotu savus nodokļu pienākumus.

Kopumā pēc veiktā datu apkopojuma var secināt, ka progresīvai IIN likmei ir gan savas ēnas, gan labās puses, taču šobrīd doma dalās, jo pēc statistikas datiem nodokļu kopbudžets palielinās, taču tas ievērojami sarežģīs IIN aprēķinu iedzīvotājiem un ne visos gadījumos ir izdevīgi darba ņēmējiem.

Atskatoties uz progresīvā IIN veiktajām izmaiņām, šajā gadā darba ņēmējs Latvijā joprojām pelna apmēram par 10 procentu punktiem mazāk no savas neto algas nekā darba ņēmējs citās Baltijas valstīs. Jāpiemin, ka minimālās algas saņēmējam bruto ienākumi būs auguši, taču joprojām Latvija atpaliiek darba ņēmēju labklājības nodrošināšanā. Autore uzsver, ka joprojām ir redzams, ka Latvijas nodokļu slogs ir proporcionāli lielāks uz darba ņēmējiem, pamatojoties uz to, ka IIN un VSAOI ir augstāki Latvijā, turpretim darba devēja nodoklis ir gandrīz par 10 procentu punktiem zemāks nekā kaimiņvalstīs Igaunijā un Lietuvā. Tas, savukārt, būtiski norāda uz to, ka progresīvā nodokļu reforma šobrīd nes lielākus ienākumus valsts budžetam un nerada tik lielas izmaiņas darba ņēmēja labklājības situācijas uzlabošanā.

⁹⁹ *Progressive tax pros and cons*. Pieejams: <https://brandongaille.com/8-progressive-tax-system-pros-and-cons/> (Skatīts 11.05.2018)

¹⁰⁰ *Progressive tax pros and cons*. Pieejams: <https://brandongaille.com/8-progressive-tax-system-pros-and-cons/> (Skatīts 11.05.2018)

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Atskatoties uz autores veikto pētījumu un analīzi par ievāktajiem datiem, autore ir nonākusi pie šādiem secinājumiem:

1. Nodokļu politika ir plašs jēdziens, kura galvenais pamats ir juridiski regulēta valsts noteikta iemaksa iedzīvotāju labklājības un ekonomikas izaugsmes celšanai.
2. Nodokļu politikai nepieciešams būt skaidri saprotamai un vienkāršai, lai ikviens nodokļu maksātājs to izprastu.
3. Ir svarīgi, lai nodokļu maksātāji būtu motivēti nodokļus veikt savlaicīgi un pēc likumā noteiktās kārtības.
4. Nosakot valsts nodokļu politikas virzienu, tā jāveido uz taisnīguma pamata, lai tā būtu vienlīdzīga un godīga.
5. Par valsts likumīgajā kārtībā nenomaksātiem nodokļiem ir jābūt atbilstošām soda sankcijām, kas strādā kā daļējs motivators nodokļu iemaksai.
6. Nodokļiem jābūt viegli samaksājamiem visām iedzīvotāju grupām, lai nodokļu maksātāji to darītu labprātīgi un zinātu, kādēļ tas ir nepieciešams.
7. Ir daudz un dažādi nodokļu veidi un to izpildes, taču galvenokārt tos iedala tiešajos un netiešajos nodokļos.
8. Nodokļiem ir dažāda veida funkcijas, taču galvenā no tām ir fiskālā funkcija, kas nodrošina valsts budžeta līdzekļu ģenerēšanu.
9. Netiešos nodokļus maksā visi, dažreiz pat neapzināti, piemēram, veikalā nopērkot preci, nodokļu maksātājs samaksā PVN caur pārdevēju kā starpnieku.
10. Latvijas IIN ir bijis proporcionāls pēdējos gadus, taču ar 2018.gadu Ministru Kabinets ir veicis reformu, kas paredz progresīvā nodokļa pielietojumu IIN aprēķinam.
11. Kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā joprojām tiek izmantots proporcionālais IIN izlīdzinājums, kas nosaka vienu nodokļu likmi visiem nodokļu maksātājiem.
12. Starp Baltijas valstīm pēdējo gadu laikā Latvija vienmēr izcēlusies ar augstākajiem nodokļiem, augstākajiem ieņēmumiem nodokļu ziņā procentuāli pret IKP un lielākajām procentu likmēm, lai gan tas nebūt nav labs rādītājs, jo Latvijas nodokļu maksātājiem ir pēc statistikas lielākais IIN slogs.

13. Latvijas nodokļu politika neizpilda svarīgu principu – nodokļu politikai jābūt vienkārši saprotamai jebkuram nodokļu maksātājam un tai nepieciešams būt stabilai. Šobrīd katru gadu nodokļu likums tiek grozīts un nepārtraukti tiek pieņemti jauni likumi, kas var mulsināt nodokļu maksātāju
14. Latvijas ēnu ekonomika diemžēl pēdējo gadu laikā ir augusi un izplatījusies, un šobrīd ēnu ekonomikas izskaušana veido nozīmīgu daļu no nodokļu politikas.
15. VID cenšas pildīt savus pienākumus un cīnīties ar ēnu ekonomiku, kuru ir grūti piefiksēt un konstatēt, taču katrs ēnu ekonomikas aspekts ļoti kropļo valsts ekonomisko stāvokli
16. Ēnu ekonomika lielākoties aug tieši darbaspēka nodokļu sektorā, kas attiecināms gan uz IIN, gan VSAOI, kā arī dažādi darba devēji maksājumi
17. Ir grūti spriest par IIN progresīvās likmes efektivitāti, taču autore uzskata, ka tas varētu būt solis uz priekšu vienlīdzīgāku nodokļu aspektā.
18. Lai gan daudz ekonomistu viedoklis ir, ka, ieviešot progresīvo iedzīvotāju ieņēmuma nodokli, valsts ieņēmumi no IIN iemaksām kritīsies, pēc VID ziņojuma par 2018.gada ceturksni ieņēmumi no IIN ir auguši un VID paredz, ka tie palielināsies

Pēc IIN un Latvijas nodokļu politikas izpētes autore ir secinājusi, ka ir pastāvīga problemātika, ko ir nepieciešams uzlabot, kā arī ir piemēru, ko iespējams ņemt no Baltijas kaimiņvalstīm. Autores piedāvātie priekšlikumi ir sekojoši:

1. Šobrīd IIN Latvijā ir ļoti trauslā situācijā, nepārtraukti tiek veiktas reformas, tādēļ ir pamats uzskatīt, ka Latvijas valdībai nepieciešams izskatīt veidus, kā nodokļu aprēķinu pasniegt nodokļu maksātājiem, kā arī veidu kā nostabilizēt noteiktās likmes. Ja šobrīd ir spēkā grozījums par progresīvu IIN likmi, tad to vajadzētu nostabilizēt un pieņemt uz vairākiem gadiem.
2. Ēnu ekonomikas lielums Latvijā ar steigu ir jāsamazina. Autore uzskata, ka VID nepieciešams motivēt nodokļu ņēmējus laicīgi veikt nodokļu maksājumus, kā motivatoru iesakot, piemēram, samazinātas nodokļu likmes, dažādus nodokļu atvieglojumus citus ‘atalgojumus’ par laicīgi un precīzi deklarētiem nodokļiem nodokļu maksātāju vidū, neaizmirstot arī par soda sankcijām, gadījumā ja nodokļu samaksa netiek veikta vai nodokļu maksātāji tiek pieķerti nelegālās darbībās.
3. Finanšu Ministrijai ir nepieciešams izskatīt darbaspēka nodokļa sloga sadalījumu, jo šobrīd proporcionāli liela daļa tiek iekasēta no darba ņēmēja algas, radot

nevienlīdzības faktoru. Jaunā reforma joprojām neatrisina šo problēmu, tādēļ nepieciešams izskatīt nodokļu sloga sadalījumu.

4. Arī pēc progresīvā IIN ieviešanas joprojām ir salīdzinoši liels slogs uz darba ņēmēju IIN salīdzinot ar Baltijas valstīm. Autore uzskata, ka FM būtu jāizskata iespējas šo slogu mazināt, jo ar proporcionālā IIN ieviešanu ir iespēja variēt starp dažādām ienākumu grupām, un, pēc autores viedokļa, ir nepieciešams mazināt šo slogu tieši mazāk turīgo iedzīvotāju vidū.
5. Valdībai būtu jāaplūko iespējas atcelt nodokļu atvieglojumu par apgādājamo un ņemt piemēru no Lietuvas, ieviešot pabalstu sistēmu tā vietā, kur par katru apgādībā esošu bērnu līdz 18 gadu vecumam tiek piešķirta noteikta summa, tādējādi katrs nodokļu maksātājs iegūs vienādu atbalstu no valsts budžeta
6. VID nepieciešams mainīt un nostabilizēt vienotu diferencētā neapliekamā minimuma aprēķinu, jo šobrīd vairumam iedzīvotāju, kam taksācijas perioda gaitā mainīsies darba vietas un ienākumu lielums, pastāv iespēja, ka nodokļu maksātāji neapzināti paliks valstij parādā par IIN taksācijas gada beigās.
7. Valsts vadības lēmumiem ir jārada labvēlīga vide Latvijas uzņēmumiem, jo, lieliem uzņēmumiem ienākot Latvijā, tie ir spiesti konkurēt ar izdevīgākām cenām un piedāvājumiem, ko tie nespēj atļauties, tādējādi sekmējot ēnu ekonomiku un palielinot aplokšņu algu īpatsvaru, cenšoties būt konkurētspējīgi, kā arī radot nodokļu plaisu.
8. Autore iesaka Finanšu Ministrijai izskatīt iespēju palielināt neapliekamo minimumu iedzīvotājiem ar zemākām algām, lai palielinātu iedzīvotāju labklājību mazāk turīgām ģimenēm nekaitējot valsts budžetam.
9. Finanšu Ministrijai ir nepieciešams atvieglot uzņēmumu grāmatvedību, pieņemot viegli saprotams un skaidras nodokļu likmes un palielinot uzņēmumu skaitu Latvijas uzņēmumu vidū, tādējādi radot vairāk darba vietu, kas, savukārt, sekmētu IIN ienākumos valsts kopbudžetā, kā arī uzlabotu valsts ekonomisko situāciju.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

1. *Likums par nodokļiem un nodevām*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=33946> (Skatīts 15.04.2018)
2. *MK rīkojums 'Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291013-par-valsts-nodoklu-politikas-pamatnostadnem-2018-2021-gadam> (Skatīts 10.05.2018)
3. **Arena, M. P., & Kutner, G. W.** (2015) *Territorial tax system reform and corporate financial policies*. *Review of Financial Studies*, 2250-2280 p.
4. **Aronov A. V. & Kashin, V. A.** *Tax policy and tax administration*. Moscow: Ekonomist, 2006.111p.
5. **Belskiy K. S.** *Basics of Tax Law* loop material on the theory of tax law of five parts. *Citizen and law*, 2006. 15p.
6. **Ivanova V. N.** *About a systems approach to understanding the legal categories of "legal construction tax", "system of taxation" and "tax system"*. Moscow: Legislation and economics, 6, 2004, 69-73p.
7. **Kucherov I. I.** *Tax law of foreign countries*. Moscow: Jurinform Center, 2003.124p.
8. **Salanie B.**, *The economics of taxation*. London: Economica, 2002 59p.
9. **Vladimir N. Nazarov** *Tax System: The Concept and its Legal Content*. Moscow: Plekhanov Russian University of Economics, 2016. 2p.c
10. *What can Adam Smith teach us about tax*. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/publications/essays/what-can-adam-smith-teach-us-about-tax-policy> (Skatīts 20.04.2018)
11. *Tax System: The concept and its legal content*. Pieejams: <http://iejme.com/makale/845> (Skatīts 29.04.2018)
12. *Par Latvijas Republikas nodokļu sistēmu* <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44178> (Skatīts 29.04.2018)
13. *What can Adam Smith teach us about tax policy?* Pieejams: <https://www.libertarianism.org/publications/essays/what-can-adam-smith-teach-us-about-tax-policy> (Skatīts 29.04.2018)
14. *Adam Smith tax policy*. Pieejams: <https://www.libertarianism.org/columns/adam-smith-public-policy-four-maxims-taxation> (Skatīts 01.05.2018)
15. *Optimal taxation theory*. Pieejams: https://scholar.harvard.edu/files/mankiw/files/optimal_taxation_in_theory.pdf (Skatīts 01.05.2018)

16. *AICPA oficiālā mājaslapa*. Pieejams: <https://www.aicpa.org> (Skatīts 14.04.2018)
17. *Taxation Theory*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation> (Skatīts 12.05.2018)
18. *VID nolikums par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/nodokli> (Skatīts 05.05.2018)
19. *VID. Par akcīzes nodokli*. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/node/319> (Skatīts 06.05.2018)
20. *VID. Par dabas resursu nodokli*. Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/node/34> (Skatīts 06.05.2018)
21. *VID. Par UIN*. <https://www.vid.gov.lv/lv/node/43> (Skatīts 06.05.2018)
22. *Nodokļu funkcija ekonomikā*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/finansy/41669-funkcii-nalogov-v-ekonomike.html> (Skatīts 05.05.2018)
23. *Proportional, progressive and regressive taxes*. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/taxation/Proportional-progressive-and-regressive-taxes> (Skatīts 02.05.2018)
24. *Par valsts nodokļu politikas pamatnostādņēm*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/105.3> (Skatīts 12.04.2018)
25. *Prof., Dr.h.ekon. Elmārs Zelgalvis par nodokļiem*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/44178> (Skatīts 13.04.2018)
26. *Proportional tax*. Pieejams: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/proportional-tax> (Skatīts 20.04.2018)
27. *Progressive tax*. Pieejams: <https://www.investopedia.com/terms/p/progressivetax.asp>
28. <http://ifinances.lv/lapas/nodoklu-likmes> (Skatīts 01.05.2018)
29. *OECD statistikas dati par nodokļu ienākumu ES OECD valstīs*. Pieejams: http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_I1 (skatīts)
30. *Causes and consequences of underground economy*. Pieejams: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/36438/1/MPRA_paper_36438.pdf (Skatīts 15.05.2018)
31. *How consumers and government can combat the shadow economy* Pieejams: <https://newsroom.mastercard.com/eu/2017/07/07/how-consumers-and-government-can-combat-the-shadow-economy/> (Skatīts 12.05.2018)
32. *SSE Riga Shadow Economy Index* Pieejams: <http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/> (Skatīts 12.05.2018)

33. *Determinants of Shadow Economy: Theory and Evidence* Pieejams: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/Kanniainen.pdf> (Skatīts 10.05.2018)
34. *SSE Pētījums Ēnu ekonomikas indeksa Baltijas valstīs.* Pieejams: <http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/> (Skatīts 03.05.2018)
35. *VID statistikas dati par ēnu ekonomiku.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/neskatoties-uz-stabilo-ekonomikas-izaugsmi-enu-ekonomika-latvija-ir-pieaugusi-par-13> (Skatīts 08.05.2018)
36. *VID kopsavilkums par 2016.gadu.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2016gada-12-menesos> (Skatīts 30.04.2018)
37. *Budžeta ieņēmumu izpilde 2017.gadā.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2017gada-12-menesos> (Skatīts 01.05.2018)
38. *Budžeta ieņēmumu izpilde 2018.gadā.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2018gada-4-menesos> (Skatīts 01.05.2018)
39. *Iedzīvotāju ienākuma nodokļu likmes.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/iedzivotaju-ienakuma-nodokla-likmes> (Skatīts 02.05.2018)
40. *Autores veidota diagramma pēc VID mājaslapas piedāvātiem datiem.* Pieejams: www.vid.gov.lv (Skatīts 02.05.2018)
41. *Darba samaksas dati darba ņēmējiem pēc ienākumu īpatsvara* Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/DS0150_euro.px/table/tableViewLayout2/?rxid=89fa53c2-5ff7-456f-aae4-c4274cf3b2aa (Skatīts 02.05.2018)
42. *Autores veidota diagramma pēc VID mājaslapas piedāvātiem datiem.* Pieejams: www.vid.gov.lv (Skatīts 02.05.2018)
43. *Darba samaksas dati darba ņēmējiem pēc ienākumu īpatsvara* Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_dsamaksa/DS0150_euro.px/table/tableViewLayout2/?rxid=89fa53c2-5ff7-456f-aae4-c4274cf3b2aa (Skatīts 02.05.2018)
44. *IIN ienākumi Baltijā.* Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics (Skatīts 07.05.2018)
45. *Nodokļu likmes Baltijas valstīs.* Pieejams: <https://leinonen.lv/jaunumi/jaunumi-2017/nodoklu-likmes-baltijas-valstis> (Skatīts 29.04.2018)

46. *IIN likuma grozījumu apskate.* Pieejams: <https://www.visma.lv/blogs/iin-jeb-iedzivotaju-ienakuma-nodokla-likuma-grozijumi-2018/> (Skatīts 01.05.2018)
47. *Budžeta ieņēmuma daļas izpilde VID.* Pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/kopsavilkums-par-budzeta-ienemumu-dalas-izpildi-2018gada-4-menesos> (Skatīts: 02.05.2018)
48. *Bruto algas aprēķināšana.* Pieejams: <http://profizgl.lu.lv/mod/book/view.php?id=19904&chapterid=4278> (Skatīts 09.05.2018)
49. *Par LR darbaspēka nodokļu slogu.* Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/latvija-joprojam-ir-valsts-ar-augstako-darbaspeka-nodoklu-slogu-baltija-471727> (Skatīts 08.05.2018)
50. *Can progressive taxation contribute to economic development?* https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=peri_workingpapers (Skatīts 09.05.2018)
51. *The case for flat taxes.* Pieejams: <https://www.economist.com/node/3860731> (Skatīts 10.05.2018)
52. *Progressive tax pros and cons.* Pieejams: <https://brandongaille.com/8-progressive-tax-system-pros-and-cons/> (Skatīts 11.05.2018)
53. *Ēnu ekonomikas analītiskās metodes.* Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/bicevska_enu_ekonomika_analitiskas_metodes_23032010.pdf (Skatīts 17.05.2018)
54. *IPSOS oficiālā mājaslapa.* Pieejams: <https://www.ipsos.com/en> (Skatīts 19.05.2018)
55. *MU nodokļa izmaiņas 2018.gadā* Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/291274-mikrouzņemumu-nodokla-izmainas-no-2018-gada-2017> (Skatīts 20.05.2018)
56. *Latvijas nodokļu izmaiņas 2018.gadam* Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/ko-latvija-nesis-2018.-gads-izmainas-nodoklos-pabalstos-pensijas.a262484/> (Skatīts 20.05.2018)

Bakalaura darbs „Iedzīvotāju ienākuma nodokļa problēmas nodokļu politikā Latvijā” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Anna Luīze Kalēja __. __. 2018.

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Mg.oec.lektore Līga Leitāne

_____. __. __. 2018.

Recenzents: Mg. b.v., lektore Aina Joppe

Darbs iesniegts Studiju centrā __. __. 2018.

Dekāna pilnvarotā persona:

Metodiķe Zanda Nilendere _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

__. __. 2018. Nr. ____.

Komisijas sekretāre: Līga Leitāne / _____ /